

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

БАНДЕЛЮК Валентина Анатоліївна

**Психологічні закономірності розвитку ціннісно-смиислової
сфери особистості в юнацькому віці / Psychological regularities of
the development of the value-meaning sphere of the personality in youth**

спеціальність: 053 – Психологія
освітньо-професійна програма – Психологія

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ПС-41
В.А. Банделюк

Науковий керівник:
к.психол.н., доцент
Я.М. Бугерко

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«__» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

_____ **А.Н. Гірняк**

ТЕРНОПІЛЬ-2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ.....	6
1.1. Ціннісно-смилова сфера особистості як об'єкт психологічного пізнання.....	6
1.2. Психосоціальні та особистісні чинники розвитку ціннісно-смилової сфери юнаків та дівчат.....	13
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ АКСІОСФЕРИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	23
2.1. Мета, завдання та діагностичні методи емпіричного дослідження ціннісно-смилової сфери особистості юнаків та дівчат	23
2.2. Психологічний аналіз результатів розвитку аксіосфери особистості в юнацькому віці	27
2.3. Програма розвитку ціннісно-смилової сфери студентської молоді.....	33
Висновки до розділу 2	41
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ	43
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	52

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. XXI століття – епоха прогресивного розвитку усіх сфер життєдіяльності людини. Це вимагає від особистості вміння пристосовуватися до навколишнього середовища, котре диктує свої умови та цінності, а відтак важливим є пошук та формування сенсово-ціннісних засад життєдіяльності молоді особистості.

Ціннісні орієнтації в поєднанні з системою особистісних смислів, котрі формуються протягом усього життя людини утворюють ціннісно-сміслову сферу особистості. Її зміст опосередковується дією багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. Акіосфера є предметом наукового інтересу багатьох авторів, вона трактується як функціональна система, що формує смисли і цілі життєдіяльності людини та регулює способи їх досягнення [2, с. 31-33]. В процесі соціалізації, при зіставленні власних мотивів, потреб, переконань, інтересів людини із суспільними нормами, вимогами та ідеалами формується і розвивається ціннісно-смістова сфера особистості. Сенситивним періодом для її формування є студентський вік, коли відбувається професійне осмислення і переоцінка загальнолюдських ціннісних засад, норм, орієнтацій.

Проблематика ціннісно-смістової сфери особистості широко представлена в працях зарубіжних та вітчизняних науковців. Вивчення її структури, змісту та складових компонентів є предметом наукового пізнання, багатьох науковців, зокрема В. В. Гаврилюка, Р. Г. Лотце, І. Канта, І. Ф. Надольного, О. М. Невмержицької, Н. О. Трикоз, В. П. Тугаринова, Ф. Н. Щербак та ін. Вивчення проблеми особистісних смислів-снів займалися: Абульханова-Славська, С. Гусаківська, Б. Братусь, Г. Олпорт, О. М. Леонт'єв, С. Л. Рубінштейн, В. Франкл, І. Франко та ін. Визначенням ціннісних орієнтацій в контексті позиції особистості, спрямованості, мотивів та установок відображено у працях: Ф. Анан'єва, Л. Божовича, У. Білські, Ф. Здравомислова, Є. П. Ільїна, Ш. Шварца, В. Ядова та ін. А. Маслоу вбачав

розв'язання проблеми в структурі потреб особистості, а М. Рокич виділяв основною складовою – переконання. Вивченням розвитку самосвідомості котра сприяє гармонійному розвитку особистості та формує аксіосферу займалися А. А. Фурман, М. Й. Боришевський та ін.

Попри існування значних теоретичних та прикладних напрацювань з даної проблеми, не достатньо вивченими залишаються проблеми формування, функціонування та становлення аксіосфери особистості й впровадження прогресивних дієвих методів впливу на ціннісно-сміслову сферу молоді.

Об'єктом вивчення є особистість юнацького віку на етапі її професійного становлення.

Предмет дослідження – психологічні особливості становлення ціннісно-сміислової сфери студентської молоді.

Мета – психологічне обґрунтування особливостей формування та розвитку аксіосфери особистості, її роль в особистісному та мотиваційно-ціннісному становленні особистості.

Для досягнення мети вирішувалися такі **завдання наукового пошуку**:

1. Дослідити сутнісний зміст і особливості поняття «ціннісно-сміслова сфера особистості» та здійснити її категорійно-понятійний аналіз.
2. Визначити ключові фактори, які впливають на становлення та розвиток аксіосфери в юнацькому віці.
3. Розробити програму розвитку ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Для розв'язання поставлених завдань була розроблена програма дослідження, реалізація якої передбачала застосування *теоретичних методів* – вивчення наукової літератури з теми дослідження, логічний та теоретичний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація науково-психологічного матеріалу з даної проблематики та *емпіричних* – спостереження, бесіди, опитування, тестування. До *діагностичного* комплексу ввійшли: Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості Фетіскіна, методика «Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів» А. О. Реана і В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої; методика діагностики соціально-

психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Ф. Потьомкіної.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що у роботі поглиблено знання про умови та фактори, котрі сприяють особистісному, і зокрема ціннісно-смысловому зростанню особистості в умовах навчання у вищому освітньому закладі. *Уточнено і поглиблено* уявлення про два споріднених психологічних поняття – «ціннісно-смыслова сфера особистості» та «аксіосфера особистості».

Практичне значення наукового дослідження полягає в тому, що підібрано комплекс методичних засобів розвитку ціннісно-смыислової сфери особистості, котрі можуть застосовуватися практикуючими психологами у психодіагностичній, консультативній та психокорекційній роботі. Розроблена програма психологічного супроводу розвитку ціннісно-смыислової сфери особистості може знайти своє використання в роботі вищих навчальних закладів, центрів післядипломної освіти та для розробки науково-методичних матеріалів з метою особистісного і професійного розвитку студентів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та теоретичні висновки роботи висвітлювалися на науково-практичній конференції «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (19-20 лютого 2021 р., Одеса). За результатами дослідження опубліковано тези «Ціннісно-смыслова сфера як об'єкт психологічного пізнання» та «Середовищні корені протиправних установок особистості» (збірник «Наукові праці молодих вчених». *Психологія і суспільство: спецвипуск. 2018*).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 52 наукові праці українських і зарубіжних авторів та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЩІ

1.1. Ціннісно-смилова сфера особистості як об'єкт психологічного пізнання

Дослідження ціннісних орієнтацій завжди викликали в науковців суперечливі погляди. Цінності є своєрідним ядром перетину вивчення різних наукових напрямків, зокрема психології, філософії, педагогіки, соціології тощо. Інтерес до їх вивчення дав поштовх розвитку різноманітних тлумачень понять та структурних компонентів аксіосфери особистості.

На думку переважної більшості науковців, власне ціннісно-смилова сфера на думку більшості науковців є провідною та формоутворюючою в структурі особистості. Сенси та цінності визначають саму людину: її прагнення, інтереси, переконання, бажання, мотиви, поведінку, відношення до оточення та самої себе, її дії та вчинки.

Різні науковці у визначенні поняття цінності надавали різні тлумачення, зокрема: Р. Г. Лотце тлумачив цінність, як значимість; Б. Ананьєв – як основну життєву спрямованість; Г. Олпорт розглядав її як особистісний смисл; А. Маслоу – як структуру потреб; М. Рокич – переконання; О. Леонтьєв – смислотвірний мотив; Л. Божович – як внутрішню позицію особистості або ж спрямованість; М. Й. Боришевський вважав ціннісні орієнтації компонентом утворення свідомості та самосвідомості, в якому віддзеркалюються актуальні для її життя потреби, погляди, ідеї, інтереси та ставлення до себе та дійсності; В. О. Ядов – пов'язував поняття цінностей із соціальними установками, диспозиціями; І. Ф. Надольний розумів цінності як ідеал – ідею, зміст якої виражає дещо значиме для індивіда; Ф. Н. Щербак,

В. П. Тугаринов вважали цінностями абсолютно всі об'єкти навколишнього світу, що можуть задовільнити особистісні потреби [23, с. 113-115]. Фактично, усе те, що є особливо важливим для людини підлягає загальноживаним тлумаченням поняття *цінність*.

Поняття «цінність» в наукову термінологію ввів І. Кант, описуючи його як будь-який об'єкт, який має життєво важливе значення для суб'єкта. Цінностями можуть виступати не лише ситуативні вартості чи привабливі абстрактні смисли, але й конкретні матеріальні блага, тому не дивно, що скоюється так багато злочинів, адже в кожній особистості ці поняття мають різне значення в житті, те що для когось є предметом обоготворення, для іншого може бути лише дрібницею [26, с. 99-101].

Психолог Б. Ананьєв визначає ціннісні орієнтації своєрідним центром, в якому перетинаються пошуки психологів, соціологів та соціальних психологів. Водночас слід відмітити, що більшість науковців визначають ціннісні орієнтації як бажання особистості заперечити чи надати перевагу деяким загальноприйнятим засадам та нормам і прагненням людини виконати їх. Тому певні орієнтації які є в кожного з нас визначають спрямування інтересів, дій, мотивів, вчинків, рівень домагань, уявлення того, що і як повинно відбуватися в суспільстві та міру рішучості й готовності (через вольові якості) реалізувати власне життя та цілі [1, с. 10-15]. У вузькому значенні цінності розглядають як духовні ідеї, ідеали, цілі до яких прагне людина та суспільство.

В працях соціологів Ф. Здравомислова та В. Ядова, які спрямовані на дослідження природи ціннісних орієнтацій, стверджується, що ціннісні орієнтації є найважливішим компонентом структури особистості, у якому власне акумулюється весь життєвий досвід, та є стійкою установкою особистості на духовні чи матеріальні цінності культури соціуму [14, с. 109-111].

Традиційно у вітчизняній психології цінності класифікують як: загальнолюдські, загально-соціальні, соціально-групові та особистісно-індивідуальні. В окремих класифікаціях науковці виділяють:

- **Природні** (матеріальні) – ті, які існують об'єктивно та не залежать від людського загалу.
- **Соціальні** (духовні) – викликані суспільним характером життєдіяльності людей.

Як стверджує О.М. Невмержицька, цінності виконують функції, що визначаються за сферами впливу на світогляд і діяльність людини, які можна представити у вигляді таблиці. табл. 1. 1. [24, 115-116].

Таблиця 1.1.

Функції цінностей за сферами впливу на світогляд і діяльність людини

Сфери	Функції
Аксіологічна цінність	<i>умова процесу життєдіяльності людини та етап оформлення людського знання</i>
Світоглядна цінність	<i>форма відображення дійсності та важливий чинник формування світогляду в силу своєї людиновимірності</i>
Соціальна цінність	<i>інструмент або ж форма міжособистісних відносин у соціумі; сфера та спосіб пристосування людей до умов існуючої соціальної дійсності; своєрідний алгоритм й програм творчого перероблення суспільства, яка безпосередньо впливає на характер та напрямок змін</i>
Культурно-репродуктивна цінність	<i>спосіб репродукції та передачі матеріалів культури. Це можливість для їх розповсюдження, збереження та відтворення</i>
Культурно-формотворча цінність	<i>джерело та засіб створення нових культурних форм і типів культури взагалі</i>
Комунікативна цінність	<i>спрямована на комунікацію, що є важливою умовою існування та реалізації цінностей, завдяки якій комунікація та мова в цінності онтологізуються</i>
Транс-історична цінність	<i>виникає через часову тривалість цінностей. Якщо ж цей проміжок часу є досить тривалим, то деяка цінність може сприйматися в якості абсолютної</i>

В сучасній психології виділяють два основних класи цінностей – *цінності-засоби (інструментальні) та цінності-цілі (термінальні)*. Цінності-засоби або інструментальні лежать в основі вибору оцінок, стандартів та поведінки, а термінальні не лише в цілях та оцінці діяльності, а й в способах досягнення. Саме останні є фундаментальними та визначають сенс життя людини, вказують на важливість, значущість та довго-строковість поставленої перспективи [45, с. 17-21].

Ціннісно-смилова сфера особистості займає провідне місце на перетині двох великих предметних областей: світоглядної структури свідомості та мотивації. Вона є внутрішнім ядром особистості з її неповторною картиною світу.

Як підсистема саморегуляції ціннісно-смилова сфера включає в себе:

- Ціннісні орієнтації - причини, за якими індивід розподіляє події за ступенями їх значущості;
- Спрямованість особистості - система стійких бажань та спонукань людини (до чого прагне, чого уникає, що бажає, так чи інакше розуміючи світ, суспільство, та проти чого він готовий боротися);
- Особистісні смисли - індивідуалізоване відображення справжнього ставлення особистості до тих об'єктів, задля яких спрямовується її діяльність.
- Репертуар референтних груп - соціальна група, яка слугує для людини певним своєрідним стандартом, системою відліку для себе та інших, джерелом формування соціальних норм і ціннісних орієнтацій [29, с. 240-243].

Ш. Шварц та У. Білські, ізраїльські науковці, які на основі «Всесвітнього дослідження цінностей» зробили значний внесок щодо теоретичних уявлень ціннісних орієнтацій різних представників народів світу, представили концептуальну модель цінностей. Вони провели структурування цінностей в залежності від цілей і мотиваційних типів, й описали динамічну взаємодію цінностей різних типів:

1. Цінності – це поняття або вірування. Вони не є об'єктивними. Коли вони активізуються, то зазнають впливу емоційної сфери.

2. Цінності – це модель поведінки чи бажаний кінцевий стан.

3. Цінності володіють трансцендентною природою, та не обмежуються конкретною ситуацією чи дією. Наприклад, слухняність відноситься до сім'ї, школи, друзів.

4. Цінності – виступають стандартами особистісної та соціальної взаємодії. Вони керують поведінкою, вибором та оцінкою людей чи подій;

5. Цінності впорядковуються за відносною важливістю. Впорядкований вибір цінностей формує систему ціннісних уподобань та пріоритетів. Різні культури та люди мають конкретну систему цінностей.

Ш. Шварц вважав, що на мотиваційному компоненті базується основна відмінність цінностей. Тому цінності були згрупованими відповідно до цілей, які вони задають: стимул, досягнення, традиція, влада, гедонізм, комфорт, саморегуляція, прихильність, універсалізм, безпека [36, с. 239-241].

Український науковець А. А. Фурман вважає аксіосферу складним та водночас вкрай важливим компонентом гармонійного розвитку особистості. На його думку аксіосфера особистості повинна включати в себе вивчення потребо-мотиваційних характеристик, структуру самосвідомості, та соціально-психологічні умови її формування. Таким чином вона охоплює чотири складники (підсфери) (рис. 1. 1).

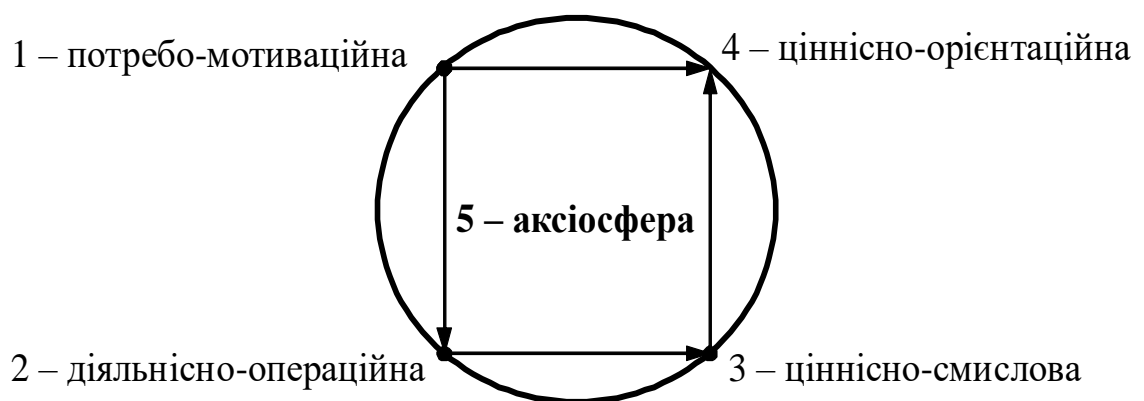

Рис. 1. 1. Багатосферна структура аксіосфери як предмета психологічного пізнання за А. А. Фурманом [45, с. 18-23]

Потребо-мотиваційну сферу А. А. Фурман пояснює як складну систему взаємозалежних компонентів, які знаходяться в ієрархічній супідрядності. До

них належать інтереси й потреби, установки та цілі, емоції й потяги, ідеали та вартості.

Діяльнісно-операційну сферу вчений визначає як цілеспрямовану активну характеристику в реалізації потреб (у тому числі цінностей) суб'єкта де припускається прийняття на себе групових цінностей, норм, які можуть призвести до їхньої асиміляції у вигляді інтеріоризованих механізмів регуляції діяльності особистості.

Особистісна самореалізація поєднує в собі *ціннісно-сміслову організацію*, яка спонукає людину обирати свою позицію щодо напрямку своїх ціннісних орієнтацій та знаходження свого місця в суспільстві.

Ціннісно-орієнтаційна сфера характеризується цілісністю та гармонійністю особистості, її активністю у досягненні власних цілей та відданістю суспільним настановам та моральним принципам [45, с.18-23].

Коротко проаналізуємо перший складник потребо-мотиваційної сфери, вивченням якого займалися багато вчених які досліджували людську поведінку, мотиви та стимули, що спонукають індивіда до дії та хотіли дізнатися, що ж насправді керує людиною в певний момент часу, що вона відчуває та задля чого виконує ті чи інші дії. Які мотиви спонукають людину до вчинкових актів.

М. Обозов розуміє *мотив*, як спонукання до діяльності яке тісно пов'язане із задоволенням потреб, а також, причину, яка лежить в основі вибору дій та вчинків [25, с. 101]. Аналіз наукової літератури показує, що *стимул* – це та причина, яка зацікавлює та спонукає людину до певної діяльності в даному випадку вчинки відбуваються через людські переконання та цінності [35, с. 163-164].

За визначенням А. Маслоу, потреби людини лежать в основі її поведінки, ці потреби він розділив на 5 груп. І зазначив, якщо людина не задовольнить нижчі (фізіологічні) потреби, то вона не зможе задовольнити вищі (зокрема потребу в самоактуалізації), адже коли ми голодні, чи втомлені то ми не можемо нормально функціонувати і думати про справи. Тому не дивно, якщо

людина вдається до крадіжки, що є порушенням закону, оскільки голодна, а робочих місць немає. Людині не залишається іншого вибору, як в такий спосіб задовольнити свої потреби, аналогічна ситуація відбувається і з цінностями.

О. М. Леонт'єв розглядає мотив як «предмет потреби – матеріальний чи ідеальний, той, що сприймається чуттєво чи даний лише в уяві, у мисленнєвому плані – і називаємо його мотивом діяльності» [19, с. 438].

Можна виділити наступні загальні ознаки мотиву:

1. Спонукає до діяльності, для задоволення потреб людини;
2. Спрямовує в певне русло свою діяльність;
3. Людина усвідомлює причину, а вже причина належить до основи вибору дій.

Є. П. Ільїн вказує перелік компонентів, які можуть складати структуру різних мотивів (рис. 1. 2).

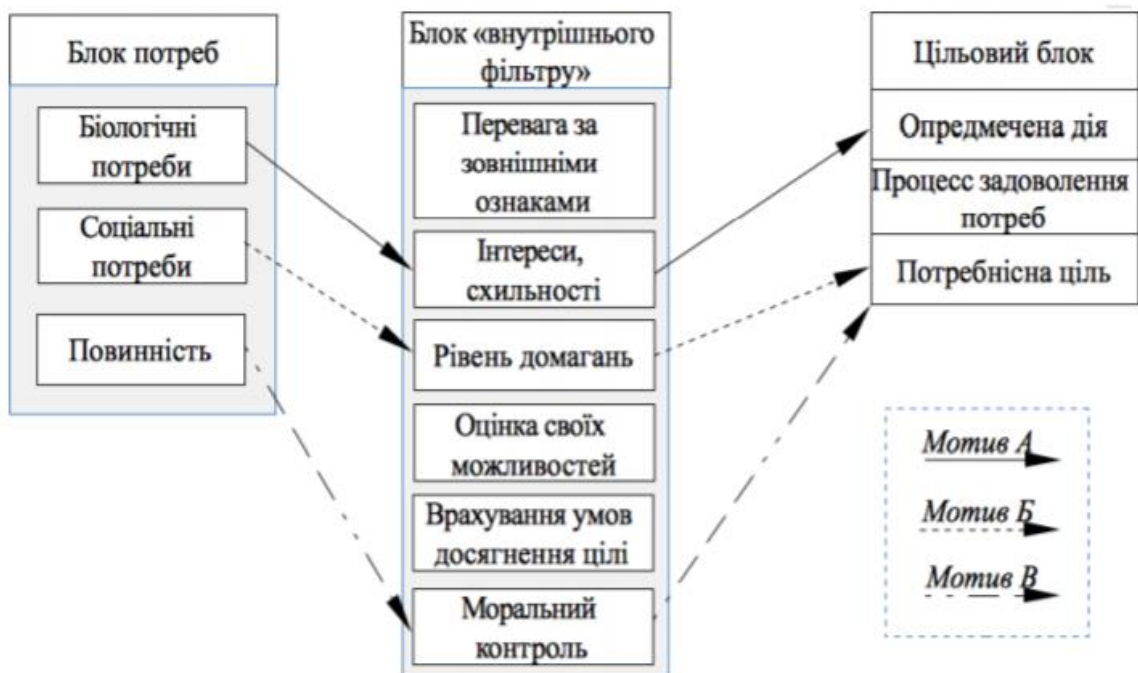

Рис. 1. 2. Компоненти, що можуть складати структуру різних мотивів за Є.

П. Ільїним

Як видно із схеми, однакові компоненти можуть складати структуру різних мотивів. Через те, що кожен з нас має свої цінності, інтереси та

схильності, навіть мотиви, що у всіх побудовані з однакових компонентів, не можуть свідчити про їх тотожність за змістом та сенсом. Кожна людина наділяє ці компоненти своїм значенням для себе. Якщо поділяти думку Ільїна, то в структуру мотивів може входити різна кількість компонентів з різних структурних блоків, тому можна допускати й вертикальну структуру мотиву [16, с.29].

Підсумовуючи викладений матеріал, можна дійти висновку, що ціннісно-смилова сфера – це динамічна функціональна система, що формує цілі та смисли життєдіяльності людини, та регулює способи їх досягнення. З одного боку, ціннісно-смилові утворення прищеплюються людині соціумом, але, з іншого боку, і сама людина активно формулює і конкретизує їх, приймаючи, змінюючи чи відкидаючи цінності або смисли, пропоновані суспільством.

1.1. Психосоціальні, економічні та особистісні чинники розвитку ціннісно-смилової сфери юнаків та дівчат

Проблема розвитку ціннісно-смилової сфери в юнаків та дівчат на сьогоднішній день вимагає значної уваги. Вдосконалене та модернізоване суспільство ставить досить високі вимоги перед підростаючим поколінням, а тому молодь повинна виділятися не лише достатнім рівнем знань, чи рівнем емоційного інтелекту, а й бути творчою особистістю, з високими моральними та духовними якостями, вміти самовизначатися, вдосконалюватися та самореалізуватися.

Поштовхом до осмислення проблеми цінностей молоді стала соціально-економічна криза та практична потреба узгодити різні позиції науковців стосовно цієї проблеми. Оскільки, від тих цінностей якими живе молодь у XXI столітті, буде залежати в майбутньому соціально-культурний та політико-економічний розвиток. Суспільство вимагає активної, відповідальної, гнучкої,

з високими моральними засадами, професіоналізмом та гуманістичним світоглядом особистості. Проте спостерігається тенденція зміни ціннісних орієнтацій молоді пов'язана з високим рівнем злочинності, вільним доступом до алкоголю, інтернету, наркотичних засобів та сексуальною розпущеністю. Усі ці фактори впливають на ще не повністю сформовану особистість. Традиційні моральні та культурні цінності витісняються культом грошей, моди, особистісних обставин, фізичною силою та беззаконністю [48, с. 93-96].

Для того, щоб більш цілісно охарактеризувати ціннісні орієнтації В. В. Гаврилюк та Н. О. Трикоз виділяють чотири основних типи систем цінностей:

- 1) **Смисложиттєва система**, яка визначає загальнолюдські цінності: цінність свободи, правди, краси, цілі буття, сенс людської сутності тощо;
- 2) **Вітальна система** – сама цінність збереження та підтримки повсякденного життя, здоров'я, комфорту, безпеки;
- 3) **Інтераційна система** – складає власне судження та цінності, які є досить важливими у груповому та міжособистісному спілкуванні (взаємодопомога, спокійна совість, взаємоповага, гарні відносини, влада...);
- 4) **Соціалізаційна система** – цінності, що визначають процес формування особистості. [10, с. 130].

Юність є досить тривалим періодом життя людини та поділяється на ранню (від 14-15 до 18) та пізню юність до 25 років. Саме цей період є надважливим завершальним етапом становлення особистості та її підготовки до дорослого життя та врешті-решт її самовизначення [17, с. 156-157].

В ранньому юнацькому віці відбувається становлення власного Я, юнаки і юнки усвідомлюють свою індивідуальність, прагнуть самі вирішувати свої проблеми, у них з'являється певний свідомо вибудований життєвий шлях. Особливо чітко вони прагнуть до самостійності та автономії. Тут розмежовується:

- Емоційна автономія (гостро стоїть потреба мати власні уподобання та обирати їх незалежно від бажання батьків);

- Поведінкова автономія (потреба та право самостійно розв'язувати питання які стосуються безпосередньо їх життя);
- Маральна та ціннісна автономія (потреба та право на власні переконання, погляди, норми, ціннісні орієнтації та фактична їх наявність [46, с. 232-234]).

В контексті нашого дослідження цікавими є ідеї Б. Д. Паригіна про дві сторони соціалізації:

- Комунікативний аспект – безпосередньо пов'язаний з примноженням та концентрацією соціальних зв'язків й контактів людини, та розвитку й пізнання поняття соціальність.
- Відокремлення – являється значущою умовою збагачення й розвитку індивідуальності, є своєрідною формою спілкування та виявляється через заміну одного виду спілкування іншим (короткотривалих та поверхневих – глибокими і стійкими, зовнішніх – внутрішніми і. т. д) [28, с. 184-187]. Саме таким чином автор розглядає співвідношення процесів соціалізації-індивідуалізації.

На нашу думку, процес соціалізації та індивідуалізації відіграє основну роль в становленні особистості, оскільки він охоплює всі сфери її життєдіяльності. Соціалізація – це процес адаптації індивіда в суспільстві, набуття ним зразків поведінки, цінностей, норм, правил, установок [13, с. 179-181]. Водночас процес формування особистості, її життєвих позицій, поглядів, переконань, тобто людина засвоює та відтворює соціально-культурний досвід. Соціалізація являється основоположним соціальним процесом, який забезпечує повноправне та повноцінне існування людини в суспільстві.

Індивідуалізація – визначається як відмінність, тобто особистість відрізняється від інших не наслідуванням загальноприйнятих думок, а наявністю своїх власних прогресивних поглядів, незалежністю від інших, оскільки людина є духовною, самостійною, несупільною [18, с. 4-6].

Виділяють три основні етапи соціалізації у вітчизняній психології:

1. Адаптація, яка характеризується активним засвоєнням цінностей та норм соціуму.

2. Індивідуалізація – прагнення максимально проявити свою індивідуальність.

3. Інтеграція – виявляється у прагненні проявити свою індивідуальність, бути прийнятим та сприйматися соціумом як незалежна, автономна особистість [47, с. 298-303.].

Аналіз науково-психологічної літератури дозволяє виділити конкретні завдання, які повинна виконати людина на шляху до становлення особистості в процесі соціалізації: засвоїти елементи етикету, моралі, поважати думки інших, мати власне бачення, виокремити для себе ціннісні-орієнтації які він в подальшому буде наслідувати і т. і. Проте, вибір цінностей відбувається індивідуально для кожного юнака чи юнки, і в залежності який вплив будуть здійснювати соціальні інститути, такий шлях самотворення і вибере індивід.

Одним з найважливіших соціальних інститутів, який має безпосередньо найбільший вплив на молодь є сім'я. Розвиток дитини буде залежати від того, які цінності панують в родині, їхнє ставлення до оточення, адже дитина, особливо в ранньому віці всмоктує все як губка, тому те що відбувається в родині (стосунки, поняття, відношення, приклад поведінки та ін.) вона буде повторювати у власній життєдіяльності. І в подальшому все це буде впливати на її становлення як особистості [42, с. 61-62]. Тому, відносини та розуміння між батьками, підтримка один одного, баланс між особистим та сімейним, змістовне дозвілля, прийняття думки кожного та повага, спільна участь батьків у вихованні, розподіл домашньої роботи, відсутність насилля та чвар створюють сприятливе середовище для розвитку соціально-активної здорової особистості. Проте, якщо в родині панує неспокій, образи, чвари, вживання алкоголю та наркотиків, бійки, усі ці фактори негативно позначаються на психіці та світогляді дитини, а відтак можливі два варіанти подальшого розвитку подій: або ж дитина в дорослому житті буде кулькувати таку ж поведінку батьків, або навпаки, не захоче щоб все це відбувалося з нею й її

вже власною сім'єю в подальшому, і тому зробить все можливе щоб запобігти цьому.

Проте, як показують дослідження Д. В. Ярцева, які ґрунтуються на використанні методу опитування, в ранній юності проявляється тенденція відгородження юнаками від сім'ї, небажання розповідати близьким про особисті проблеми та діяти відповідно до їхніх порад. Це спричинено тим, що в юнацькому віці відбувається перехід до автономної моралі – орієнтація на власні моральні системи принципів. Як показує практика, юнаки і дівчата швидше будуть схильні повірити не рідним та близьким, а чужим людям (однокурсникам, групам які наслідують певну субкультуру, кумирам, дописам людей в інтернеті) [27, с. 293-294].

Велике значення відіграє і міжособистісний спосіб соціалізації – той механізм, який впливає на формування особистості підлітка в процесі спілкування з суб'єктивно значущими для нього особами. Це можуть бути батьки, вчитель, просто доросла людина, політичний діяч, ровесник, артист тощо [8, с. 124-127].

Впродовж останніх років найбільш вирішальним механізмом соціалізації стають групи однолітків, які пропагують прийнятні для них цінності та правила. Їхній вплив може нести, як соціально позитивний так і негативний характер. Ці молоді люди зазвичай є авторитетними, наслідують моду (яка значною мірою останнім часом впливає на самовизначення особистості), тому й решті так хочеться наслідувати цей приклад поведінки, хоч він і не завжди відповідає тим рисам, які б хотіло бачити суспільство. А саме – це неприйнятна поведінка, де принижуються права інших, вживання алкоголю, куріння цигарок, вживання наркотичних засобів, які дуже приваблюють молоду особистість, вживання ненормативної лексики щоб здаватися крутішими. Якщо юнак чи дівчина зв'язується з такою компанією, то від подальших негативних наслідків вберегтися досить важко або ж просто неможливо. Проте, якщо вподобано зовсім протилежне об'єднання ровесників – які активно залучаються до суспільних справ, беруть участь в волонтерській

роботі, займаються різноманітними видами спорту, об'єднуються в творчі групи, тоді їхній вплив зазвичай несе позитивний характер та сприяє гармонійному розвитку особистості.

Надзвичайно гостро виступає в сучасному суспільстві економічна проблема, коли гроші заміщують справді важливі цінності, та відбувається переосмислення їх значимості. Матеріальні цінності виступають для юнака засобом існування, досягнення життєвих цілей.

Найважливішим чинником процесу соціалізації, за допомогою якого людина стає повноправним членом суспільства у всій повноті соціальних взаємин виступає формування особистісної ціннісної структури індивіда [4, с. 2-5].

Дві головні складові утворюють ціннісно-смыслову сферу особистості — система особистісних смислів та система ціннісних орієнтацій. Вони виконують регулятивну функцію та можуть піддаватися змінам. У своїй праці «Людина і світ» Рубінштейн зосереджує увагу на тому, що «цінності не первинні», а вони є похідними від співвідношення світу і людини, висловлюючи те, що в світі значимо для людини». На його думку *цінність* це ідея, ідеал, який спрямовує внутрішню та зовнішню активність людини. Через смисловий аналіз поведінки визначається те, «що для людини значимо, як відбувається зміна акцентів, переоцінка цінностей – все, що складає історію духовного життя людини». Функція взаємозв'язку людини зі світом здійснюється індивідуальними цінностями за рахунок процесу інтеріоризації [30, с. 138-153].

За твердженням Б. Братуся, смисл виступає у свідомості людини як те, що безпосередньо відображає та несе у собі її власні життєві відношення. Вчений виокремлює смислові утворення як цілісну динамічну систему, що втілює взаємовідносини, які реалізують смислове ставлення особистості до світу. Вони – основа майбутнього, що опосередковує сьогодення, при цьому усвідомлені та прийняті людиною загальні смисли її життя автор називає цінностями [за 53].

С. Гусаківська наголошує, що ціннісно-смилова сфера – складна, багаторівнева, ієрархічна структура, що включає у себе сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, які у своєму тісному взаємозв'язку впливають на різноманітні складові життєдіяльності людини. При цьому особистісні смисли ми розуміємо як наслідок усвідомлення, осмислення та привласнення певною конкретною особистістю вироблених суспільством цінностей, а не навпаки [22, с. 148-149].

Досить прогресивним етапом у вивченні сенсу стали праці Віктора Франкла. Ним опублікована книга «Людина в пошуках справжнього сенсу», 1946 рік, в котрій він написав про свій екстремальний досвід виживання в концтаборі. Його пережитий досвід став філософсько-емпіричною основою в створенні нового методу екзистенційної психотерапії – логотерапії. Головна думка цього напрямку полягає в тому, що розвиток особистості зумовлений прагненням до пошуку і реалізації сенсу життя [12, с. 5-7].

Отже, можна констатувати, що різні смисли утворюють важливу структуру психіки особистості – смислову сферу. Вона складається із трьох основних рівнів. Перший містить особистісні смисли та смислові настановлення, другий – мотиви, смислові конструкти та смислові диспозиції. Останні структури відповідають за смислоутворення і впливають на складові першого рівня. Третій рівень утворюють вищі смисли, до яких належать цінності [3, с. 56-65]. Аналіз наукової літератури дозволяє виокремити структурні компоненти-складники, котрі утворюють власне аксіосферу особистості (рис. 1.3).

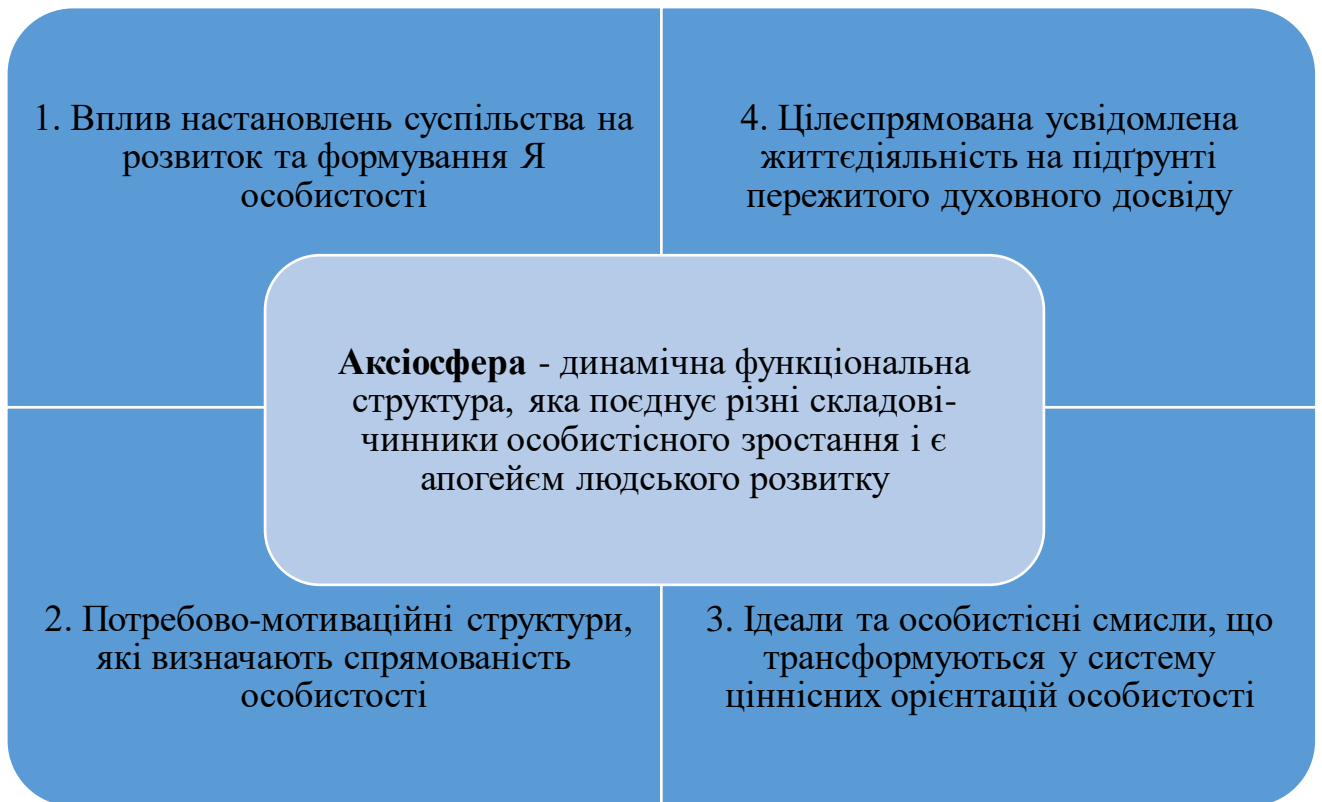

Рис 1.3. Структурні компоненти аксіосфери особистості

Особистість розвивається та вдосконалюється впродовж всього свого життя. Тому вивчати лише юнацький вік (хоч він є провідним) в становленні та розвитку ціннісних орієнтацій – неправильно. Особистість формується ще змалечку. Найперше усвідомлення свого Я відбувається у 2,5 – 3 роки, коли дитина засвоюючи настановлення батьків, вихователів та під час соціалізації з однолітками каже: «Я сам». Відбувається розуміння себе та оточуючих. Саме в цей і наступні періоди дитинства вона засвоює культурні норми, правила, вивчає навколишній світ, спостерігає за поведінкою та вчинками інших і вибудовує свою власну стратегію поведінки. В юнацькому віці відбувається становлення більш широкого сприйняття світу та своєї ролі в ньому. Загальнолюдські цінності залишають свій відбиток в самосвідомості юнаків та дівчат і спонукають до утворення власних переконань, суджень, особистісних смислів, котрі з часом трансформуються у власну систему ціннісних-орієнтацій особистості. Юнаки та юнки з кожним днем переживають новий

досвід у різних сферах життєдіяльності. Перед ними на етапі вибору майбутньої фахової професії провідними являються потреби та особистісна мотивація. Потреби визначають в подальшому діяльність та вчинки досягнення власної мети, а рівень мотивації взаємопов'язаний з бажанням досягти успіху в задоволенні власних потреб. Інтенсивний розвиток суспільства та загальних цінностей сприяє новому осмисленню вже існуючого досвіду, розвитку та зміні ціннісно-сміслових орієнтацій.

Загалом можна стверджувати, що цінності, ціннісні орієнтації та мотиваційно-сміслові структури свідомості у своєму нерозривному взаємозв'язку утворюють ціннісно-сміслову сферу особистості. Ціннісні орієнтації можна віднести до найбільш складних соціально-психологічних утворень особистості, які здійснюють вплив на всі сторони життя людини [40, с. 207-209].

Вони визначають відношення до самого себе, до інших людей й суспільства в цілому. Вартості виступають результатом саморозвитку та накопиченого досвіду індивіда

Висновки до розділу 1

1. Ціннісно-смістова сфера є провідною формоутворюючою структурою особистості. Вона утворює динамічну функціональну систему, формує цілі і смисли життєдіяльності людини, регулює способи їх досягнення. В науковій літературі існують різні погляди на проблему визначення ціннісних орієнтацій. Ціннісні орієнтації відносять до найбільш складних соціально-психологічних утворень особистості, котрі здійснюють вплив на всі сторони життя людини. Вони визначають відношення людини до самої себе і до інших людей та суспільства в цілому. Вартості є результатом саморозвитку та накопиченого досвіду індивіда.

2. Аксіосфера особистості за А. А. Фурманом охоплює чотири складники компоненти: *потребо-мотиваційний* (інтереси й потреби,

установки та цілі, емоції й потяги, ідеали та вартості), *діяльнісно-операційний* (прийняття групових цінностей, норм, які можуть призвести до їхньої асиміляції у вигляді інтеріоризованих механізмів регуляції діяльності ціннісно-сислової сфери особистості), *особистісну самореалізацію* (спонукає людину обирати свою позицію щодо напрямку власних ціннісних орієнтацій та знаходження свого місця в суспільстві), *ціннісно-орієнтаційний* (характеризується цілісністю та гармонійністю особистості, її активністю у досягненні власних цілей та відданістю суспільним настановам та моральним принципам).

3. Юність є достатньо тривалим періодом життя людини та поділяється на ранню (від 14-15 до 18 років) та пізню юність (до 25 років). Саме цей період є надважливим завершальним етапом становлення людської особистості, підготовки молодої людини до дорослого життя та важливим етапом особистісного та професійного самовизначення. Процес соціалізації та індивідуалізації відіграє основну роль в становленні особистості, оскільки охоплює всі сфери її життєдіяльності.

4. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що цінності, ціннісні орієнтації, особистісні смисли та мотиваційно-сислові структури свідомості утворюють ціннісно-сислову сферу особистості. Дві головних складових – система особистісних смислів та система ціннісних орієнтацій виконують регулятивну функцію та можуть піддаватися змінам. Акіосфера особистості визначає мету, цілі, завдання та внутрішню готовність особистості до здійснення конкретних дій задля задоволення своїх інтересів та потреб, визначає спрямованість поведінки.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЩІ

2.1. Мета, завдання та діагностичні методи емпіричного дослідження ціннісно-сміслової сфери особистості юнаків

Серед усіх властивостей та рис-якостей повноцінної особистості провідне місце займає ціннісно-сміслова сфера. Вона виконує функцію фундаменту, є базою та основою ціннісних смисложиттєвих орієнтацій людини. В багатолітніх дослідженнях і працях провідних науковців головною метою та завданням було визначення рушійної сили переконань особистості, яка спонукає до тих чи інших вчинків [43, с. 32-46].

Ціннісні орієнтації, як компонент структури особистості, визначають цілі, завдання, мету та внутрішню готовність задля здійснення конкретних дій і задоволення своїх інтересів та потреб, визначають спрямованість поведінки [44, с. 131-136]. У дослідженнях мотиваційно-ціннісно-сміслової сфери можна виділити два основні етапи та третій – допоміжний, які найчастіше використовують у діагностиці:

1. Дослідження ціннісних орієнтацій та аксіосфери особистості. Під час діагностики можна виявити провідні життєві орієнтації та цінності особистості.

2. Виявлення мотивації особистості. Виділяють два ключових напрямки дослідження, в першому – мотивацію досягнення успіху та уникнення невдачі, в другому – мотивацію професійного розвитку та вибору кар'єри.

3. Аналіз емоційно-вольової сфери та типологічних характеристик особистості. Комплексно досліджується характер, темперамент, самооцінка та

рівень домагань, рівень агресивності, емоційно-вольова сфера (рівень емпатії, EQ, саморегуляція і т. і.), соціальна компетентність. Також важливим є дослідження когнітивних конструктів особистості (невербальний рівень інтелекту та ін.) [33, с. 48-50]. 34.

Довготривалим процесом є формування ціннісно-сміслових орієнтацій, який відбувається через призму особистісного усвідомлення життєвих пріоритетів та під впливом факторів соціального характеру. Ціннісно-сміслова сфера упродовж свого розвитку потрапляє під вплив об'єктивних та суб'єктивних чинників, й також таких, що здійснюють вплив на становлення системи цінностей, побудову їх ієрархії, визначення відповідних життєвих планів, намірів та перспектив їх реалізації, стимулює пошук і знаходження особистісних смислів [21, с. 164-168].

В юнацькому віці відбувається становлення найголовніших компонентів структури особистості, таких як світогляд, переконання, здібності, характер. Усі ці фактори є психологічними передумовами для того, щоб юнаки успішно ввійшли в самостійне доросле життя. В процесі навчання та соціалізації молодики, на основі життєвих орієнтацій вибудовують свої взаємини з навколишнім світом, самовизначаються з цінностями цього світу, при цьому формують власні ціннісно-сміслові орієнтації [9, 105-108].

Можна стверджувати, що внутрішнім фундаментом самовизначення особистості є самосвідомість, її розвиток та формування (процес становлення власного Я та формування Я-концепції).

Об'єктом нашого дослідження є молодь, яка за віковою категорією відносяться до раннього юнацького віку (студенти ЗВО I курсу), та пізньої юності (студенти 4 курсу). Вибрано контрольну та експериментальну групи. Вибірку становлять студенти ЗУНУ спеціальності «Психологія» та «Соціальна робота». Загалом обсяг вибірки – 50 осіб.

На першому етапі дослідження ми здійснили підбір діагностичних методик, які спрямовані на визначення спрямованості ціннісних орієнтацій з метою подальшого з'ясування факторів, які впливають на становлення і

розвиток аксіосфери особистості. Зокрема, було підібрано комплекс методик, в які входили: методика «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості М. П. Фетіскіна»; методика А. О. Реана и В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої «Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів»; методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Потьомкіної.

Методика «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» М. П. Фетіскіна сприяє виявленню професійної, фінансової, сімейної, соціальної, суспільної, духовної, фізичної та інтелектуальної орієнтації особистості [41, с. 13-14]. Зазначена методика складається з 16 тверджень. Респонденту пропонується оцінити значущість кожного з них для себе за схемою: від 10 (неважливо) до 100 (дуже важливо). Таким чином ми визначимо внутрішні пріоритети досліджуваних. Дана методика є досить ефективною, адже дає можливість виявити на який саме аспект ціннісно-сислової сфери зорієнтовані молоді люди. І ми визначимо, які ж саме фактори впливають на становлення пріоритетів особистості [20, с. 199-200].

Засадничою основою психіки є ціннісно-сислова сфера. Науковці визначають її, як багатовимірну структуру, яка поєднує в собі різні складові, які безпосередньо впливають на життєдіяльність людини та її мотиваційну сферу. Зокрема, вивчення особистісних смислів, ціннісних орієнтацій, їх формування та розвиток в студентській молоді є пріоритетним напрямком науки психологічного дослідження. Попри значну кількість досліджень, котрі присвячені вивченню ціннісно-сислової сфери загалом, поза увагою вчених залишається розкриття механізмів формування та розвитку ціннісно-сислових настановлень у період студентського віку, розробка та впровадження практичних шляхів формування ціннісно-сислових настановлень в процесі психологічного супроводу студентів у межах навчально-виховного процесу ЗВО [37, с. 342-345].

В дослідженнях багатьох вчених виявлено безпосередній зв'язок ціннісно-сислової сфери з мотиваційною сферою. Будь-яка поведінка чи

діяльність мають свій зміст та сенс, який безпосередньо підпорядковується конкретним мотивам та цінностям. Тому можна стверджувати, що в основі мотиваційної сфери лежить ціннісно-орієнтаційна. Оскільки в основі мотиву, знаходяться прагнення, переконання, ідеї, думки, бажання, то саме вони визначають цінності особистості та їх подальші дії [49, с. 811-814].

Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в потребово-мотиваційній сфері О. Ф. Потьомкіної має на меті виявити ступінь вираження соціально-психологічних та ціннісно-мотиваційних установок, спрямованих на: «альтруїзм–егоїзм», «процес–результат», «свободу–владу», «працю–гроші». Методика включає 80 запитань. Респонденти обирають стверджувальну або заперечну відповідь на запитання, що фіксувалося у бланку методики [32].

Для того, щоб особистість всебічно розвивалася та досягла внутрішньої гармонії необхідно, щоб в процесі цілеспрямованої діяльності та навчання відбулося становлення відповідної системи ціннісних орієнтацій. На нашу думку завдання ЗВО полягає не тільки в наданні знань, професійних умінь та навичок, а й у забезпеченні особистісного зростання, розвитку та формуванні цінностей котрі сприяють самоактуалізації особистості.

Ефективність навчального процесу буде залежати від того, наскільки висока мотивація в студентів оволодіти майбутньою професією. Процес навчання у ЗВО спрямований на розвиток пізнавальної діяльності та підвищення ефективності навчання. Дослідження різних аспектів мотивації навчання студентів має велике значення для підвищення ефективності вищої освіти. Навчальна мотивація виступає внутрішнім рушійним чинником розвитку професіоналізму, оскільки на основі формування її високого рівня, можливий ефективний розвиток професійної освіченості та культури особистості [15, с. 163-167].

Методика А. О. Реана і В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої «Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів» дозволяє виявити ступінь прояву таких навчальних мотивів як, комунікативні, професійні,

соціальні, навчально-пізнавальні, мотивів уникнення небезпек, престижу і творчої реалізації. Навчально-пізнавальна діяльність студентів завжди є полімотивованою, тобто в структурі навчальних мотивів поєднуються зовнішні та внутрішні мотиви. До зовнішніх мотивів належать прагнення отримати певні успіхи у навчанні, набути нових знань, навичок і умінь, взаємодіяти із товаришами. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього Я особистості. Проте у навчально-пізнавальній діяльності можуть мати місце і нейтральні, а іноді й негативні зовнішні мотиви. Наприклад, навчання як вимушена поведінка, навчання як намагання бути лідером або отримати престиж, прагнення бути в центрі уваги, бажання отримати тільки заохочення [39, с. 64-65].

Досліджуючи групу студентів за допомогою даних методики, ми зможемо визначити чим керуються студенти, коли в них відбувається особистісне усвідомлення життєвих пріоритетів та особливості впливу зовнішніх факторів соціального характеру.

2.2. Психологічний аналіз результатів розвитку аксіосфери особистості в юнацькому віці

Проведене нами дослідження мало теоретико-експериментальний характер, його проведення відбувалося у декілька етапів:

1) **теоретичний етап** – було визначено сферу та проблему дослідження; вивчалася науково-методична та психологічна література з даної тематики; формулювалася мета та завдання дослідження; аналізувалися процедурні особливості використання методик.

2) **експериментальний етап** (лютий 2021 – травень 2021) – проведено визначення рівня спрямованості ціннісних орієнтацій (студентів I та V курсів), за методикою «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості М. П. Фетіскіна» ми визначили рівень професійної, фінансової, сімейної, соціальної,

суспільної, духовної, фізичної та інтелектуальної орієнтації особистості; за допомогою методики діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Потьомкіної виявили ступінь вираження соціально-психологічних та ціннісно-мотиваційних установок спрямованих на: «альтруїзм–егоїзм», «процес–результат», «свободу–владу», «працю–гроші»; методика А. О. Реана и В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої «Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів» дозволила виявити ступінь прояву таких навчальних мотивів: комунікативних, професійних, соціальних, навчально-пізнавальних, мотивів уникнення небезпек, престижу і творчої реалізації; здійснено **формувальний етап** дослідження. Із студентів I та IV курсу сформовано експериментальну та контрольну групу, здійснено формування експерименту в ході якого використано різноманітні форми роботи (бесіди, діалоги, повідомлення, притчі, практичне використанням рольових ігор, проєктивних вправ, мозкового штурму, психодрами, домашніх завдань).

3) *теоретико-узагальнювальний* – основна увага спрямовувалася на теоретичний аналіз і узагальнення результатів експерименту, з'ясування подальших перспектив дослідження та впровадження програми розвитку ціннісно-сміслової сфери психологів. Вікові межі охоплювали вік від 17 до 24 років.

Експериментальне дослідження проводилося на базі кафедри психології та соціальної роботи соціально-гуманітарного факультету Західноукраїнського національного університету. Відповідно до мети роботи дослідницьку вибірку склали студенти I та IV курсів спеціальності «Психологія» та «Соціальна робота» загальним обсягом 50 осіб.

На діагностичному етапі експериментального дослідження усім учасникам дослідження було запропоновано виконати методику «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» (див. додаток А). За допомогою даної методики ми змогли виявити ключові спрямованості молодих людей. При цьому ми враховували, що морально-етичні цінності

поєднують в собі естетичну, духовну та раціонально-логічну складову, а на рівні вищого розвитку вони виявляються у формі ідеалів та суджень, цілей діяльності та життєвих позиціях особистості. Їх головне завдання – спрямовувати особу, бути орієнтиром життєактивності.

Обстеження проводилося у формі онлайн опитування у групі. Одержані результати подані у вигляді діаграми (рис. 2.1).

За даною методикою респондентам пропонувалося оцінити від 10% до 100% значущість поданих тверджень. Як видно з діаграми, в студентів I курсу орієнтація цінностей спрямована більше на матеріальні (95%) та професійні (85%) аспекти, а духовність та суспільно-корисна діяльність становлять відповідно (45%) та (40%). Зазначені данні показали, що останні аспекти в сучасному суспільстві не є провідними та втрачають свою цінність.

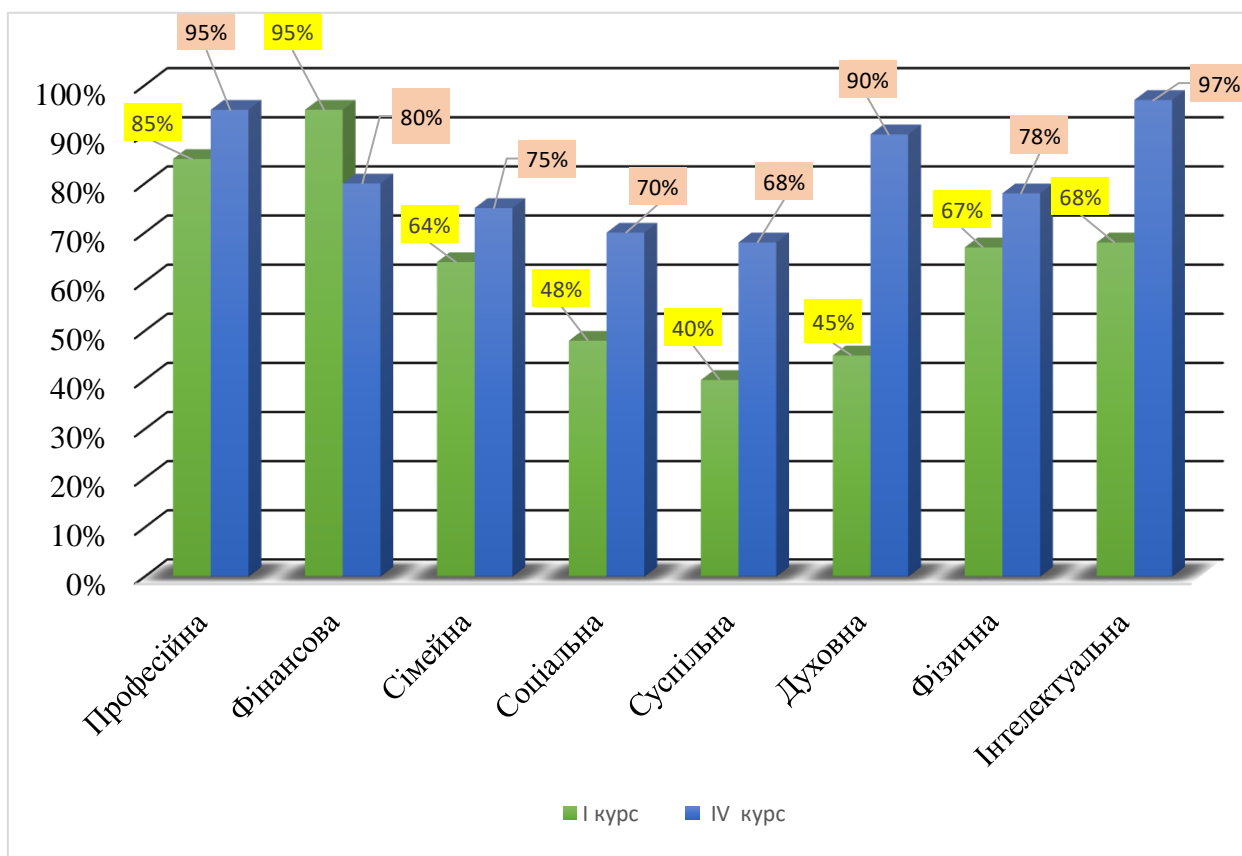

Рис. 2.1. Порівняльна діаграма спрямованості цінностей студентів I та IV курсів («Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості М. П. Фетіскіна», лютий 2021р, 50 осіб)

Аналізуючи одержані дані студентів IV курсу, бачимо значну зміну спрямованості ціннісних орієнтацій студентів. Юнаки старшого віку більше спрямовані на інтелектуальний (97%) та духовний (90%) розвиток. Спостерігається також збереження суспільних цінностей (68%), хоча вони не є провідними, проте з віком та накопиченим досвідом відбувається розуміння про їхню невід'ємність від життя.

З цього можна зробити висновки, що молодші юнаки більше орієнтовані на майбутню високооплачувану професію, а в старших юнаків більшою мірою спостерігається тенденція до саморозвитку, самовдосконалення та привнесення в цей світ чогось свого, нового, яке буде слугувати на користь іншим. Тому можна припустити, що великий вплив на становлення особистості здійснює навчальний заклад та вимоги соціуму. Під їхнім впливом формується особистість, усвідомлюються свої можливості, формується незалежність та орієнтація на власні сили та можливості.

Важливою складовою навчального процесу є мотивація особистості. Вона безпосередньо пов'язана з ефективністю оволодіння знаннями та особистісного розвитку. Методика А. О. Реана и В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої «Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів» дозволяє виявити ступінь прояву таких важливих навчальних мотивів: комунікативних, професійних, соціальних, навчально-пізнавальних, мотивів уникнення небезпек, престижу і творчої реалізації. Отримані данні представленні на рис. 2.2.

На графіку представлено усереднені показники (у балах) розподілу мотиваційних чинників студентів першого та четвертого курсів. Результати дослідження показали, що усереднені показники мотивації студентів I та IV курсів мають подібну тенденцію. Студенти найбільше керуються професійними мотивами (для них є важливим інтерес до професії, бажання стати висококваліфікованим фахівцем), творчої самореалізації та навчально-пізнавальними. Велике значення мають комунікативні, соціальні мотиви, котрі більше переважають в студентів-четвертокурсників. Зазначене

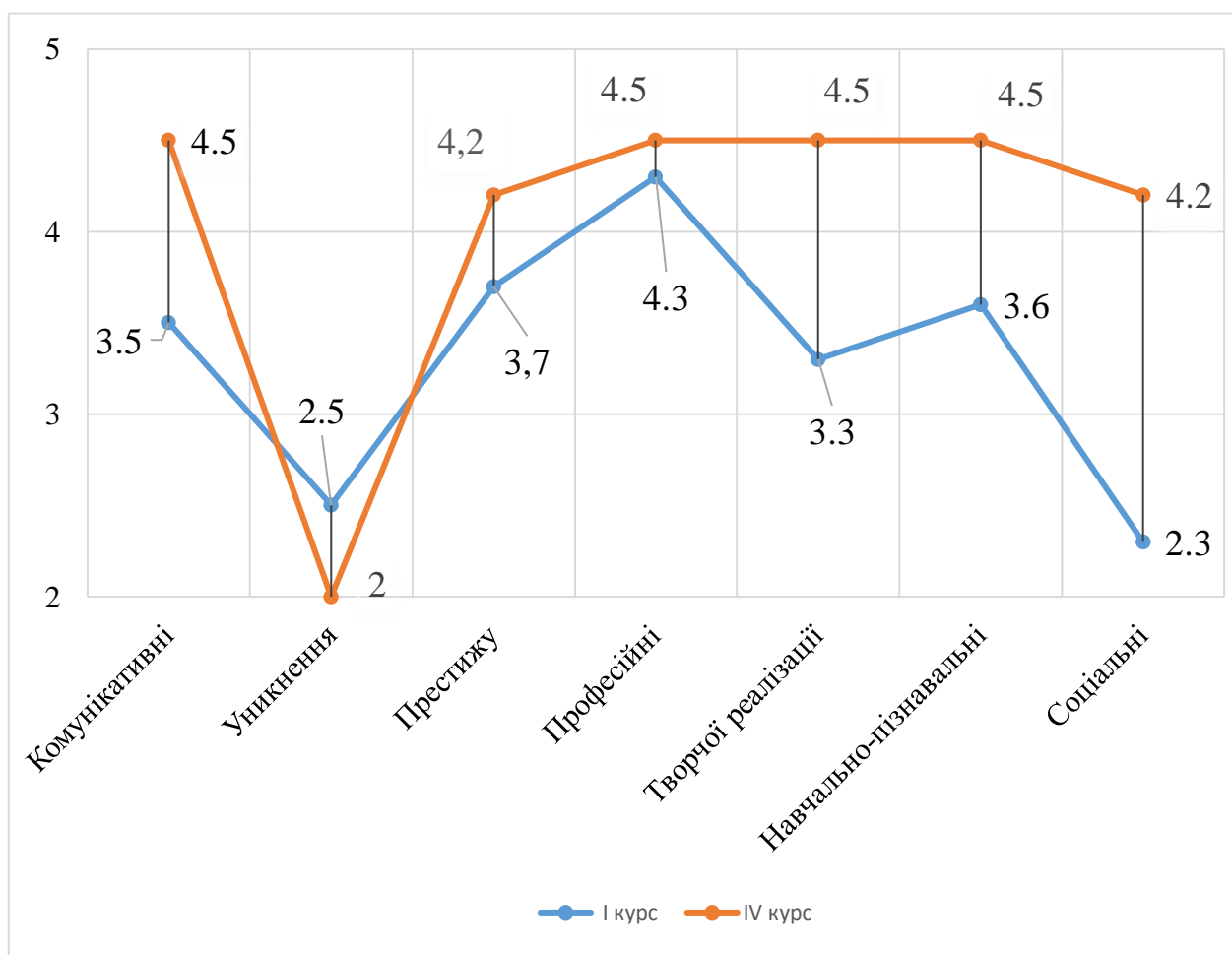

Рис. 2.2. Розподіл чинників мотивації навчальної діяльності серед студентів I та IV курсів («Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів» А. О. Реана и В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої, лютий 2021р, 50 осіб)

пояснюється тим, що студенти знаходяться на різному етапі оволодіння професійними навичками, а у випускників в більшій мірі сформувалося позитивне ставлення до своєї майбутньої професії, тому й мотивація до навчання має усвідомлений професійно-пізнавальний характер.

Оскільки на формування ціннісно-сислової сфери особистості впливають соціально-психологічні та ціннісно-мотиваційні фактори, для більш повного розкриття ціннісно-сислової картини орієнтації студентів, ми вирішили додатково застосувати методику діагностики соціально-

психологічних установок особистості в потребоно-мотиваційній сфері О. Ф. Потьомкіної. Отримані результати представлені на рис. 2.3.

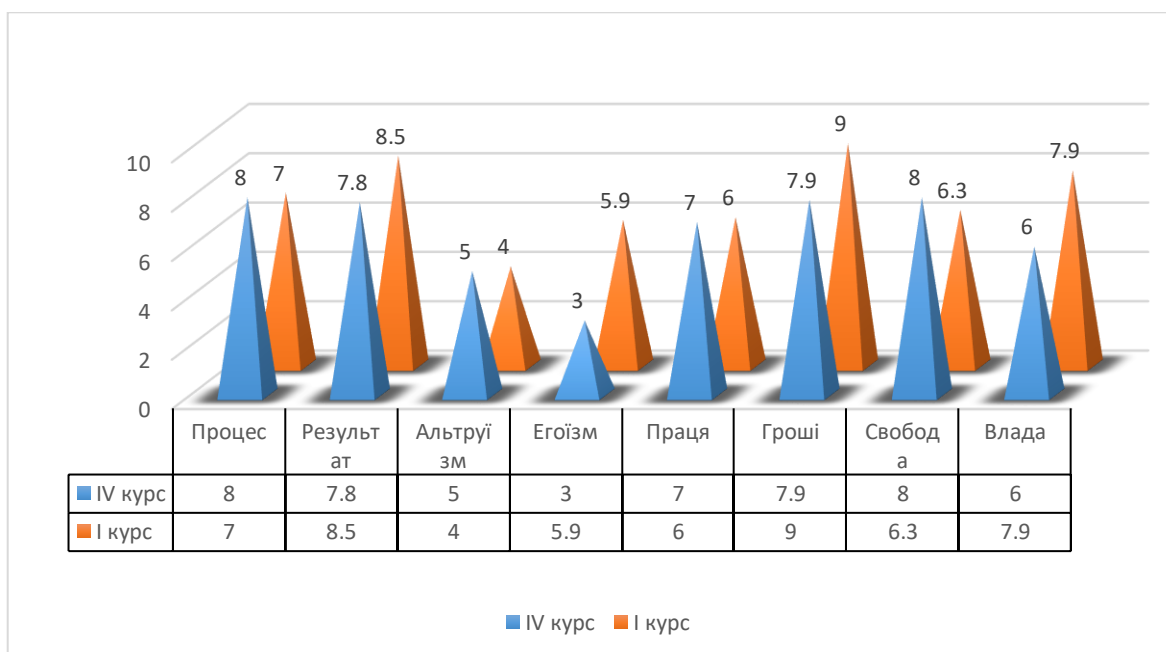

Рис. 2. 3. Порівняльний аналіз спрямованості установок особистості студентів I та IV курсів (діагностика соціально-психологічних установок особистості в потребоно-мотиваційній сфері О. Ф. Потьомкіної, березень, 50 осіб)

Аналіз діаграми показав, що проявляється рівномірний розподіл чинників та поєднання протилежних тенденцій. Це засвідчує про гнучкість самої особистості та її здатність швидко пристосовуватися до умов, які суспільство ставить перед нею.

Порівняння результатів визначень серед студентів-першокурсників та випускників бакалаврату показує, що ЗВО здійснює істотний вплив на аксіосферу особистості майбутнього фахівця, а тому нашим наступним завданням стало створення програми розвитку ціннісно-сислової сфери особистості студентів.

2.3. Програма розвитку ціннісно-сміслової сфери молоді

Студентська молодь є мобільною соціальною групою, метою діяльності якої виступає попередньо організована програма підготовки до виконання високих особистісних, професійних та соціальних ролей й в духовній та матеріальній сфері розвитку особистості. Значною мірою на формування в юнаків та дівчат активної життєвої позиції, зміцнення їхніх зв'язків з іншими групами впливає сама специфіка навчання в ЗВО та активна взаємодія різних соціальних утворень [34, с. 84-86].

Іван Франко свого часу стверджував, людина до тих пір відчуватиме сенс життя, допоки може усвідомлювати здатність, значущість, можливість служити та допомагати іншим. Процес соціалізації особистості саме завдяки цьому не втрачає гуманістичної спрямованості. Чим глибше людина збагне свої можливості та потенціали, усвідомить необхідність втілення в суспільне життя чогось нового, розумом та почуттями збагне своє призначення тим є вищою її соціальна цінність. Відомо, що найбільшого успіху досягне той вихователь, який допоможе вихованцю маленькими кроками ставати співучасником виховного процесу, завдяки чому зростає питома вага самовиховання у творенні і самотворенні особистості [6, с. 4-8].

Від тих ціннісних орієнтацій якими буде наповнена аксіосфера молоді, буде залежати в майбутньому розвиток суспільства. В рамках гуманізації освіти проблема розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів набуває особливого значення. Навчально-професійна діяльність як провідний напрям особистісного становлення в умовах вищої школи є одним із найбільш значущих чинників розвитку смислової та аксіосфери студентської молоді [31, 199-201]. Становлення особистості триває протягом всього онтогенезу індивіда. Проте саме юнацький вік вважають провідним в становленні ціннісних орієнтацій, який припадає на навчання в ЗВО, тому він відіграє у цьому процесі важливу роль.

Подальшим етапом нашого дослідження були розробка та впровадження спеціальної розвивальної програми, спрямованої на вдосконалення та розвиток ціннісно-сміслової сфери студентів та стимулювання утворення системи індивідуальних смислів. Основна мета програми полягає у здійсненні систематичного та цілеспрямованого впливу на формування ціннісно-сміслових орієнтацій шляхом створення й реалізації спеціальних психологічних умов у процесі поза аудиторної роботи..

При розробленні розвивальної програми ми керувалися основами екзистенційно-гуманістичного підходу, що розглядає людину з точки зору її життєвих цілей та цінностей, свободи вибору та відповідальності, здатності до самоздійснення. Як зазначає Т.С. Яценко, основна позиція такої моделі полягає в тому, що люди здатні розширювати власну самосвідомість, а це, своєю чергою, сприяє більшій свободі й відповідальності через подолання екзистенційних тривог і страхів, що є функцією пошуку цінностей [52, с. 472-475].

Наша програма включає в себе елементи інформаційних повідомлень, рольових вправ, кіно-терапії, психодрами, проєктивних технік та практичних вправ спрямованих на актуалізацію у свідомості студентів універсальних цінностей та формування їх цілісного образу й утворення на їх ґрунті системи індивідуальних смислів.

Для виконання нашого завдання ми використали комплекс тренінгових занять. У широкому сенсі **тренінг** (training - англ.) - це тренування, засвоєння і відпрацювання будь-яких умінь і навичок. Це особлива форма навчання, під час якої людина максимально оволодіває новими знаннями, отримує нові навички, переглядає власні цінності та пріоритети, коригує, удосконалює та розвиває певні якості та властивості своєї особистості, обирає для себе такі форми та методи поведінки, які відповідають саме її ситуації та індивідуальності. Серед інших форм навчання саме тренінг дає можливість максимально засвоїти отриману інформацію. Ще Конфуцій казав:

«Послухайте – і ви забудете, подивіться – і ви запам’ятаєте, зробіть – і ви зрозумієте» [50].

На тренінгу учасникам випадає саме така нагода – практично оволодіти певними навичками або моделями поведінки.

Тренінгові заняття на думку фахівців, подібні до самого життя в мініатюрі. Його основну функцію відображає вислів: «Тренінг – це гра в життя, під час якої вирішуються реальні життєві проблеми» [11, с. 319-323]. Учасники тренінгу набувають багато знань, умінь і навичок. активно діють в процесі, беруть участь в ігрових та інших вправах, діляться своїм досвідом, задають питання один одному і тренеру, висловлюють пропозиції і припущення. Таким чином тренінг - це узагальнений досвід людей, які, діючи, помиляючись і навчаючись на своїх помилках, відшліфовують вміння і навички в тій чи іншій сфері [5].

Важливою умовою проведення тренінгового заняття є розташування учасників в колі та спеціальне приміщення, бажано в якому повинен бути на підлозі м’який килим, щоб учасники могли перебувати без взуття в шкарпетках. Це сприяє розслабленню та довірі. Учасники тренінгової групи мають можливість отримати нові знання та навички та цінний для себе досвід. Завдяки особливій атмосфері, учасники отримують взаємопідтримку та взаєморозуміння, розкривають та збільшують власний потенціал. Активна взаємодія, що відбувається між учасниками тренінгу дає можливість підвищити рівень мотиваційно-вольової сфери. Групова робота допомагає розвинути та вдосконалити власні особистісні характеристики.

Ефективним елементом тренінгових занять є використання в ході його проведення методу, котрий сприяє розвитку ціннісно-сміслової сфери учасників є *кіно-терапія*. Це один із сучасних методів арт-терапії, тобто терапії душі мистецтвом. Він передбачає перегляд кінофільмів з наступним обговоренням в групі та психологом. Перегляд кінострічки є ефективним інструментом, що дає змогу розширити свідомість, інтенсифікувати почуття розширити горизонти сприйняття життя, розкрити внутрішні резерви

особистості. Даний метод виступає засобом ефективної саморегуляції та вирішення внутрішньо-особистісних конфліктів, сприяє налагодженню міжособистісних і між-групових взаємин. Перегляд кінофільму, його аналіз та групове обговорення дозволяє учасникам тренінгової групи виявити у собі приховані ресурси та внутрішню силу, щоб розв'язати свою важку ситуацію, почати свій шлях до усвідомлюваних змін у житті, подолати невпевненість та знайти нові перспективи, пережити горе або втрату, переоцінити та скорегувати власні дії, звернути увагу на свої особистісні особливості та поведінкові патерни [51].

Окрім того респонденти отримували домашні завдання, пов'язані з даним видом роботи. Перегляд кінострічок та коротких відео–фрагментів відбувався в процесі тренінгу. Це спонукало учасників до обговорення, висловлювань власних думок, почуттів та вражень. Відповідно до сюжетів відбувалося переосмислення ціннісних орієнтацій.

Також, так як ми орієнтовані на молодих людей, які не уявляють свого життя без музики та навушників, ми вирішили представити в додатку невеликий список музичних пісень, які представлятимуть собою музикотерапію та спрямовані на розвиток аксіосфери особистості молодої людини.

Розроблений комплекс тренінгових занять спрямований на розвиток різних аспектів ціннісно-сміслової сфери особистості [38, с. 5-11].

В таблиці 2.1. с. наведена тематика тренінгових занять котрі стосуються особистісного розвитку, духовної сфери, соціально-суспільних якостей, важливості власної індивідуальності, тайм-менеджменту, сімейних та фізичних цінностей. Самі розробки представленні у додатках (див. додатки Д-П).

Таблиця 2.1.

Тематика тренінгових занять

Тематика тренінгових занять	Мета та її призначення
«Мої життєві цінності»	<p>Актуалізувати систему ціннісних орієнтацій, розширити уявлення про систему цінностей людського суспільства загалом та окремої людини зокрема, сприяти розширенню системи термінальних та інструментальних цінностей особистості.</p>
«Впливи на моє життя»	<p>Навчити приймати вільне усвідомлене рішення на користь здорового способу життя.</p> <p>Спонукати до роздумів: вибір залежить від тебе самого.</p> <p>Виробити вміння говорити «ні», не дозволяти маніпулювати собою.</p> <p>Пропагувати здоровий спосіб життя.</p> <p>Виховувати почуття відповідальності за свої вчинки, та свідомого ставлення до них.</p> <p>Виховувати негативне ставлення до вживання наркотиків, алкоголю, паління, які завдають великої шкоди здоров'ю людини.</p>

Тематика тренінгових занять	Мета та її призначення
«Цінності відкритості до змін»	<p>Розвинути самостійність, унікальність, незалежність думок і дій. Усвідомлення наявності вибору. Активізувати творчий потенціал особистості</p>
«Цінності виходу за межі Я»	<p>Розвиток соціальних та суспільних спрямованостей.</p> <p>Домашнє завдання: до наступного тренінгово заняття прочитати розділ книги В. Франкла «Людина в пошуках справжнього сенсу».</p>
«Самоприйняття»	<p>Розвиток креативності, самоусвідомлення і підвищення самооцінки. Усвідомлення, що робить людину щасливою і що потрібно для щастя. Усвідомити та візуалізувати свої мрії, знайти шляхи їх реалізації. Навчитися реалізовувати свої плани незважаючи на життєві перешкоди. Домашнє завдання: до наступного тренінгового заняття переглянути кінофільми та висловити свої враження: Грендландія 2020, Розлом Сан-Андреас 2015.</p>

Тематика тренінгових занять	Мета та її призначення
«Тайм-менеджмент - цінність часу»	<p>Підвищити ефективність використання роботи та дозвілля.</p> <p>Продемонструвати, як з плином часу змінюються пріоритети, установки, думки. Подати певну схему дій, щоб учасники могли навчитися розподіляти свій час грамотно.</p> <p>Домашнє завдання: до наступного тренінгового заняття переглянути кінофільм «Родина за хвилину 2018», «Неймовірний світ очима Енцо»</p>
Моя сім'я – моя фортеця.	<p>Формування стійких емоційних зв'язків з батьками. Виховувати глибокі почуття любові до батьків, шанобливе ставлення до батька, матері, бажання берегти сім'ю як часточку великої родини;</p> <p>Прищепити бажання бути гідними дітьми своїх батьків, прагнення приносити щастя в свій дім.</p>
«Все в твоїх руках»	Показати цінність людського життя та відповідальність людини за свій життєвий вибір.
Список медіа-файлів для прослуховування.	Добірка пісень, спрямованих на розвиток аксіосфери учасників тренінгових занять.

Запропонована нами програма розвитку (розділ 2.3), яку ми застосували до експериментальної групи студентів I курсу показала досить високу ефективність. Так, порівнюючи дані одержані до та після корекційної програми за методикою «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості» Фетіскіна, ми констатували в розвитку ціннісно-сміслової сфери обстежуваних зміни. Дані зміни показників в студентів ЕГ представлені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Динаміка змін показників спрямованості соціальних цінностей в студентів експериментальної групи після формуючого експерименту

Спрямованість соціальних цінностей особистості								
Показники	Профе- сійна	Фінан- сова	Сімей- на	Соціа -льна	Суспі -льна	Ду- ховна	Фізич- на	Інтеле- ктуаль- на
До експерименту	85%	95%	64%	48%	40%	45%	67%	68%
Після експерименту	90%	96%	79%	59%	52%	59%	72%	78%

Аналіз результатів дослідження показав, що в студентів контрольної групи (КГ) показники практично не змінилися, а в експериментальній групі (ЕГ) завдяки розробленій програмі відбулися зміни практично в усіх сферах. Однак, найбільш істотним виявився розвиток духовних цінностей (на 14%), сімейних (на 15%), суспільних (на 12%), соціальних (на 11%), інтелектуальних (на 10%). Інші установки залишилися без істотних змін.

Таким чином, реалізація розробленої програми сприяє розвитку важливих ціннісних орієнтацій студентів, а підібраний комплекс тренінгових занять, вправ та методик позитивно впливає на розвиток аксіосфери особистості майбутнього фахівця. Використання розроблених тренінгових занять в позанавчальний час сприяє розвитку самопізнання студентської молоді, вмотивованому прагненню досягати вищих рівнів розвитку своєї особистості та розвиває активну життєву позицію особистості в провідних аспектах життєдіяльності.

Висновки до розділу 2

1. Сформованість ціннісно-сислової сфери особистості молодої людини визначає її цілі, завдання, мету, внутрішню готовність здійснення конкретних дій та спрямованість поведінки. Формування ціннісно-сислових орієнтацій є довготривалим процесом, який відбувається через призму особистісного усвідомлення життєвих пріоритетів та під впливом факторів соціального характеру. Виділяють три (два основні та третій – допоміжний) етапи дослідження мотиваційно-сислової сфери особистості: дослідження ціннісних орієнтацій, виявлення мотивації особистості, аналіз емоційно-вольової сфери та типологічних характеристик особистості.

2. В ході нашого дослідження ми здійснили підбір діагностичних методик, які спрямовані на визначення спрямованості ціннісних орієнтацій з метою подальшого з'ясування факторів, які впливають на становлення і розвиток аксіосфери особистості. Зокрема, було підібрано комплекс методик, в які входили: «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості М. П. Фетіскіна», методика А. О. Реана і В. О. Якуніна в модифікації Н. Ц. Бадмаєвої «Діагностика мотивів навчальної діяльності студентів» та методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері О. Ф. Потьомкіної.

3. Проведені дослідження показали, що в студентів I курсу орієнтація соціальних цінностей спрямована більше на матеріальні (95%) та професійні (85%) аспекти, а духовність та суспільно-корисна діяльність становлять відповідно 45% та 40%. Водночас старшокурсники більше спрямовані на інтелектуальний (97%) та духовний (90%) розвиток. Спостерігається збереження суспільних цінностей (68%), хоча вони не є провідними, проте з віком та накопиченим досвідом відбувається розуміння про їхню невід'ємність від життя. У першокурсників в більшій мірі спостерігається орієнтація на майбутню високооплачувану професію, а у випускників – тенденція до саморозвитку, самовдосконалення та привнесення в цей світ чогось свого, нового, яке буде слугувати на користь іншим.

Висновки і пропозиції

1. Вивчення особистісних смислів та ціннісних орієнтацій, їх формування та розвиток в студентській молоді є пріоритетним напрямком психологічної науки. Акіосфера особистості посідає провідне місце в наукових дослідженнях та є координуючим центром мотивів, прагнень, бажань, спонукань, діяльності людини. Сенситивним періодом для її формування є студентський вік, коли відбувається професійне осмислення і переоцінка загальнолюдських ціннісних засад, норм, орієнтацій. Студентський вік стає визначальним у формуванні ціннісно-сислової сфери, оскільки саме на цьому етапі життя особистість зазнає значних змін у власному розвитку та становленні як цілісної, свідомої, зрілої людини – повноцінного члена суспільства, громадянина своєї держави.

2. Аналіз наукової літератури дозволив зробити висновок, що акіосфера особистості - це динамічна функціональна структура, яка поєднує різні складові-чинники особистісного зростання і є вершиною людського розвитку. На основі опрацьованого матеріалу нами виділені такі структурні компоненти акіосфери особистості: 1) вплив настановлень суспільства на розвиток та формування Я особистості, 2) потребово-мотиваційні структури, які визначають спрямованість особистості, 3) ідеали та особистісні смисли, що трансформуються в систему ціннісних орієнтацій особистості, 4) цілеспрямована усвідомлена життєдіяльність особистості на підґрунті пережитого духовного досвіду.

3. Формування ціннісно-сислових орієнтацій відбувається через призму особистісного усвідомлення життєвих пріоритетів та під впливом факторів соціального характеру. Основними чинниками впливу є сім'я, друзі, оточення, школа або ЗВО, міжособистісний спосіб соціалізації, зовнішні фактори (суспільство та його вимоги) та особистісна мотивація. Зміна ціннісних пріоритетів відбувається під впливом пережитого особистісного досвіду, вимог зовнішнього середовища та видозміни особистісних переконань. Одним із найбільш значущих чинників розвитку ціннісно-сислової сфери особистості в юнацькому віці є навчально-професійна діяльність, котра

спонукає особистість до саморозвитку, самовдосконалення, саморегуляції та самореалізації.

4. Проведене нами дослідження мало теоретико-експериментальний характер, його проведення відбувалося у три етапи: теоретичний (визначено сферу та проблему дослідження), експериментальний (здійснено формувальний експеримент), теоретико-узагальнювальний (підведення підсумків одержаних результатів та з'ясування подальших перспектив дослідження).

5. За даними нашого дослідження встановлено, що в першокурсників ще не повністю сформовані особистісні цінності, переважає орієнтація на майбутню високооплачувану професію, яка буде приносити задоволення. Четвертокурсники зорієнтовані не лише на професійні якості, а й на самовдосконалення, розвиток духовності та суспільно-корисну діяльність. Усереднені показники мотивації студентів I та IV курсів мають подібну тенденцію. Студенти найбільше керуються професійними мотивами (для них є важливим інтерес до професії, бажання стати висококваліфікованим фахівцем), творчої самореалізації та навчально-пізнавальними мотивами. Водночас, велике значення мають комунікативні, соціальні мотиви, котрі більше переважають в студентів-четвертокурсників. Зазначене пояснюється тим, що студенти знаходяться на різному етапі оволодіння професійними навичками і у випускників в більшій мірі сформувалося позитивне ставлення до своєї майбутньої професії, а мотивація до навчання має усвідомлений професійно-пізнавальний характер.

6. Навчально-професійна діяльність як провідний напрям особистісного становлення в умовах вищої школи є одним із найбільш значущих чинників розвитку смислової аксіосфери особистості студентської молоді. Порівняння результатів визначень серед студентів-першокурсників та випускників бакалаврату показує, що ЗВО здійснює істотний вплив на аксіосферу особистості майбутнього фахівця, а тому нами розроблена та впроваджена розвивальна програма, спрямована на вдосконалення та розвиток ціннісно-

сміслової сфери студентів та стимулювання утворення системи індивідуальних смислів. Основна мета програми полягала у здійсненні систематичного та цілеспрямованого впливу на формування ціннісно-сміслових орієнтацій шляхом створення й реалізації спеціальних психологічних умов у процесі поза аудиторної роботи.

7. Дієвим засобом розвитку ціннісно-сміслової сфери особистості в юнацькому віці є впровадження низки методів психотерапії, психологічного (психотерапевтичного) тренінгу, елементів рольових ігор, психодрами, мозкового штурму, інформаційних повідомлень, кіно-терапії та музикотерапії, як форми роботи і складової частини навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців. Розроблена нами програма включала в себе елементи інформаційних повідомлень, рольових вправ, кіно-терапії, психодрами, проєктивних технік та практичних вправ, спрямованих на актуалізацію у свідомості студентів універсальних цінностей та формування їх цілісного образу й утворення на цьому підґрунті системи індивідуальних смислів.
8. Розроблений комплекс тренінгових занять, спрямований на розвиток різних аспектів ціннісно-сміслової сфери особистості, зокрема актуалізації системи ціннісних орієнтацій, розвиток соціальних та суспільних спрямованостей, вміння приймати вільне усвідомлене рішення на користь добра. Впровадження розроблених тренінгових занять в навчальну програму, зокрема роботу психологічної лабораторії «Акме» сприятиме гармонійному становленню особистості студентів «Психологія» та «Соціальна робота» та позитивно впливатимуть на розвиток аксіосфери особистості студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. Л: Изд-во ЛГУ, 1968. 339 с.

2. Антоненко Т. Л. Становлення ціннісно-сміслової сфери майбутнього фахівця: практичний аспект. Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. 2016. С. 30-42.
3. Абульханова-Славська К. Стратегія життя. Москва. 1991, 299 с.
4. Авраменко О. О. Соціалізація особистості як соціально-педагогічна проблема. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2013 Випуск 5. С. 1-12.
5. Бевз В., Главник О. Основні положення щодо проведення тренінгів. Методика і технологія. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/598/>
6. Боришевський М. Й. Виховання духовності особистості : навч.-метод. посіб. Київ, 2013. 104 с.
7. Бугерко Я. Потенціал як психодуховна даність особистості. *Психологія і суспільство*. № 1-2. 2018. С. 68-82.
8. Вакуленко О. В. Взаємозв'язок здорового способу життя та процесу соціалізації особистості. *Український соціум*. № 1 (2). 2003. С. 123-128.
9. Вербицька Л. Родинне виховання та кризові стани в ранній юності. *Вісник КНТУ*. 2012. № 4. С. 104-111.
10. Бугерко Я. Рефлексивні процеси на нормативно-регуляційному періоді модульно-розвивального навчання. *Психологія і суспільство*. 2007. № 1. С.128–135.
11. Гречуха І. А. Особливості роботи над професійно-орієнтованими завданнями з курсу «Основи психологічного тренінгу. Професійно-орієнтовані завдання з психології: Навчальний посібник. За ред. О. Л. Музики. 3-тє вид., перероб. і доп. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2010. С. 319-323.
12. Гусаківська С. С. Формування ціннісно-сміслової сфери студентів засобами психотерапії (теоретичний аспект). *Психологічні науки. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2014. Випуск 1. URL: [file:///C:/Users/zet/Downloads/Vnadps_2014_1_17%20\(3\).pdf](file:///C:/Users/zet/Downloads/Vnadps_2014_1_17%20(3).pdf)

13. Докаш В. І., Л. А. Онуфрієва, І.Л. Рудзевич. Соціалізація особистості: соціопсихологічний контекст. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Випуск 24. С. 177-190.
14. Єрмоленко А. О., Єрмоленко І.В. Проблема цінностей та ціннісних орієнтацій особистості в сучасних умовах. *Соціологічні науки*. № 9 (49). 2017. С. 109-112.
15. Заніздра Н. О. Засоби навчальної діяльності студентів. *Вісник КДПУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 4. Частина 2. 2009. С. 163–169.
16. Бугерко Я. Феномен духовності у контексті філософсько-психологічних досліджень. *Pedagogy and Psychology*. 2015. III (27). Р.69–74.
17. Костіна Т. О. Можливості юнацького віку для переосмислення гендерних стереотипів. *Психологія особистості*. Випуск 12. Том 2. 2020. С. 155-159.
18. Колот А. Індивідуалізація особистості та формування індивідуалізованого суспільства як феномени сучасності: наслідки та уроки. *Україна: Аспекти праці*. № 2. 2014. С. 3-10.
19. Матяж С.В., Березянська А.О. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Миколаїв, 2013. Вип. 213. Т. 225. С. 27–30.
20. Марценюк М. О., Завітаєва О. К. Система цінностей студентської молоді в умовах трансформації суспільства. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Випуск 1 (5). 2017. С. 199-201.
21. Меднікова Г. І. Психолого-педагогічний супровід становлення особистісної зрілості студентів. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2016. Випуск. 54. С. 164–173.
22. Мищенко В. В., Кондратюк С. М. Формування ціннісно-сміслової сфери студентської молоді. *Збірник наукових праць Хмельницького*

- інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. №12. 2016. С. 148-151.
23. Москаленко О. В. Сучасні концепції ціннісно-сислової сфери особистості. *Вісник НТУУ. КІІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 2. 2010. С. 113-117.
24. Невмержицька О. М. Цінність як поняття: теоретичні основи. *Філософія*. № 7 (123). 2015. С. 114-117.
25. Обозов М. М. Словник практичного психолога. СПб., 1998. 101 с.
26. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98-120
27. Папилюцько І. М. Роль соціалізації у становленні моральних цінностей особистості юнацького віку. *Проблеми сучасної психології*. 2009. Випуск 4. С. 290-297.
28. Павліченко (Фурман) А.А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98–120.
29. Пісоцька М. Е. Питання індивідуалізації в соціологічних дослідженнях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Випуск 42 (95). 2015. С. 239-246.
30. Бугерко Я. Рефлексивна сутність лонгітюдного психолого-педагогічного експерименту з модульно-розвивальної системи навчання. *Психологія і суспільство*. 2011. №3. С. 137–153.
31. Северіна Т. Становлення аксіосфери майбутніх фахівців у вищому педагогічному навчальному закладі. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. № 7. 2013. С. 198-204.
32. Сила Т. І. Соціально-психологічні установки особистості як фактор самореалізації молоді. *Збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами»*. Університет "Україна". № 3 (5). 2007. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/218>

33. Скворчевська Є. Л. До питання дослідження мотиваційно-сміслової сфери особистості. *Вісник Харківського національного університету №1065. Серія "Психологія"*. 2013 С. 47-50.
34. Скориніна-Погребна О. В. Студентська молодь як потенційна економічна еліта суспільства. *Соціологія*. 2010. С. 83-90
35. Смолярова М. Л. Поняття та сутність стимулів у трудовому праві. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія юридичні науки*. Випуск 5. Том 1. 2017. С. 163-166.
36. Сосніхіна С. Є. Особливості ціннісно-сміслової сфери з різним сімейним статусом. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія* Випуск 55. 2017. С. 237-249.
37. Сосніхіна С. Є. Психологічні засади формування та розвитку ціннісно-сміслової сфери студентів. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка. Проблеми сучасної психології*. 2017. Випуск 36. С. 340-350.
38. Субашкевич І. Р. Формування ціннісно-сміслової сфери студентів педагогічних спеціальностей засобами медіапсихологічних технологій: практ. посіб. Львів: Видавництво «Растр-7», 2016. 60 с.
39. Тимошук С. В., О. І. Третяк. Особливості формування навчальної мотивації студентів. *Вісник Житомирського державного університету*. Випуск 2 (80). Педагогічні науки. 2015. С. 64-68.
40. Федоренко А. Ф. Зміст та структура ціннісно-сміслового розвитку студентської молоді. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. Випуск 19-20. 2015. С. 206-213.
41. Фетискин М. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. М. : Изд-во Института Психотерапии. 2005. 490 с.
42. Фомін Ф. В. Сім'я як соціокультурний феномен: аналіз підходів та методологій дослідження. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2012. С. 59-64.
43. Фурман А. А. Психологія особистості: ціннісно-орієнтаційний вимір : монографія. Одеса: ОНПУ; Тернопіль: ТНЕУ. 312 с.

44. Фурман А.А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості: монографія. Тернопіль, 2017. 508 с.
45. Фурман А. А. Ціннісно-орієнтаційні чинники особистісного розвитку майбутніх психологів : дис. канд. псих. наук : 19. 00.07. Івано-Франківськ, 2009. 200 с.
46. Хавула Р. Психологічний аналіз ціннісних орієнтирів у юнацькому віці. *Збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Випуск 1. 2012. С. 231-237.
47. Цивінський В. В. Особливості процесу соціалізації старшокласників в неформальних молодіжних групах. *Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. Проблеми сучасної психології*. Випуск 12. Ч. 1. 2009. С. 296-305.
48. Чайка Г. В. Ціннісно-сміслова сфера у кризові періоди розвитку особистості. *Актуальні проблеми психології*. Т. 9. Випуск 6. 2015. С. 93-101.
49. Чіп Р. С. Ціннісні орієнтації як механізми регуляції поведінки особистості. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2012. Випуск 18. С. 809-818
50. Чубукова В. М. Що таке тренінг? Персональний сайт вчителя-методиста. 2015. С. 2. URL: <https://chubukova-v-m.webnode.com.ua/vchitel/osnovi-zdorovya/treningi/>
51. Шебанова І. Кіно-терапія як медіа-психологічний ресурс зцілення особистості. Вісник Херсонського державного університету. URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/V.I.-SHebanova-KINOTERAPIYA-YAK-MEDIAPSYHOLOGICHNYJ-RESURS-ZTSILENNYA-OSOBYSTOSTI-.docx.pdf>

52. Яценко Т. С. Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання: навч. Посібник. Київ : Вища школа, 2004. с. 679.
53. Buherko J. Philosophical approaches to the study of the spiritual human being: naturalistic interpretation of spirituality. *Психологія і суспільство*. 2016. № 3. С.46-52.

Додаток А

«Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості Фетіскіна»

Призначення. Методика сприяє виявленню особистих, професійних і соціальнопсихологічних орієнтацій та переваг і може бути корисною

Інструкція.

Нижче пропонується 16 параметрів. Оцініть для себе значущість кожного з них у балах (%), за шкалою: 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 (Не важливо) (Дуже важливо)

Питальник

ПІБ. _____

Вік _____

Віросповідання _____

Інструкція. Вам запропоновано 16 тверджень. Оцініть значущість кожного з них для себе за схемою: від 10 (неважливо) до 100 (дуже важливо).

Запитання

+

1. Захоплююча робота, яка приносить задоволення. _____
2. Високооплачувана робота. _____
3. Вдале одруження або
заміжжя. _____
4. Знайомство з новими людьми, соціальні заходи. _____
5. Залучення до суспільної
діяльності. _____
6. Ваша релігія. _____

7. Спортивні вправи. _____
8. Інтелектуальний розвиток. _____
9. Кар'єра. _____
10. Красиві машини, одяг, будинок тощо. _____
11. Проведення часу в колі сім'ї. _____
12. Декілька близьких друзів. _____
13. Робота на добровільних засадах у некомерційних організаціях. _____
14. Медитація, роздуми, молитви тощо. _____
15. Здорова збалансована дієта. _____
16. Читання освітньої літератури, перегляд освітніх передач,
самовдосконалення тощо.

Розподіліть бали згідно з розділами таблиці (цифри в розділах – номери відповідних параметрів).

Соціальні цінності особистості							
Професійні	Фінансові	Родинні	Соціальні	Суспільні	Духовні	Фізичні	Інтелектуальні
1 - _____	2 - _____	3 - _____	4 - _____	5 - _____	6 - _____	7 - _____	8 - _____
9 - _____	10 - _____	11 - _____	12 - _____	13 - _____	14 - _____	15 - _____	16 - _____
Разом балів: _____	Разом балів: _____	Разом балів: _____	Разом балів: _____	Разом балів: _____	Разом балів: _____	Разом балів: _____	Разом балів: _____

Чим вищою є підсумкова кількість балів у кожному розділі, тим більшу цінність має для вас даний напрямок. При цьому чим ближчими один до одного є значення в усіх восьми розділах, тим більш різнобічною людиною ви є.

Додаток Б

«Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості у мотиваційно-потребовій сфері О.Ф. Потьомкіної» дозволяє визначити соціально-психологічні установки, спрямовані на «процес-результат», «альтруїзм-егоїзм», «свободу-владу», «роботу-гроші». Сьогодні, коли відбувається ломка установлених раніше поглядів на життя, вивчення зміни орієнтацій є надзвичайно важливим. Особливості ціннісних орієнтацій будуть важливі у професійному відборі, профорієнтації, індивідуально-психологічних та групових консультаціях.

Інструкція: «Уважно прочитайте запитання і дайте відповідь на запитання «так», якщо це відповідає особливостям вашої особистості та «ні», якщо Вам це не властиво. З'ясування установок на **«процес діяльності» — «результат діяльності», альтруїзм — егоїзм**

Інструкція

Уважно прочитайте питання і відповідайте на них «так» або «ні», залежно від тенденції у вашій поведінці в певній ситуації.

Текст опитувальника

1. Сам процес виконуваної роботи захоплює вас більше, ніж її завершення?
2. Для досягнення мети ви звичайно не шкодуєте сили?
3. Ви зазвичай довго не зважуєтеся почати робити те, що вам нецікаво, навіть якщо це необхідно?
4. Ви впевнені, що у вас вистачить наполегливості, щоб завершити будь-яку справу?

5. Закінчуючи цікаву справу, ви часто шкодуєте про те, що вона вже зроблена?
6. Вам більше подобаються люди, здатні досягати результату, ніж просто добрі та чуйні?
7. Ви знаєте насолоди від гри, у якій не важливий результат?
8. Ви вважаєте, що успіхів у вашому житті більше, ніж невдач?
9. Ви більше поважаєте людей, здатних захопитися справою по-справжньому?
10. Ви часто завершуєте роботу всупереч несприятливій обстановці, нестачі часу, перешкодам?
11. Ви часто починаєте одночасно багато справ і не встигаєте цілком закінчити їх?
12. Ви вважаєте, що маєте достатньо сили, щоб сподіватись на успіх у житті?
13. Чи можете ви захоплюватися справою настільки, що забуваєте про час і про себе?
14. Вам часто вдається закінчувати розпочату справу?
15. Чи буває, що, захоплюючись деталями, ви не можете закінчити розпочату справу?
16. Ви уникаєте зустрічей із людьми, які не мають ділових якостей?
17. Ви часто завантажуєте свої вихідні дні або відпустку роботою через те, що потрібно щось зробити?
18. Ви вважаєте, що головне в будь-якій справі — результат?

19. Погоджуючись на яку-небудь справу, ви думаєте про те, наскільки вона для вас цікава?
20. Прагнення до результату в будь-якій справі — ваша характерна риса.
21. Вам часто говорять, що ви більше думаєте про інших, ніж про себе?
22. Вам легше просити за інших, ніж за себе?
23. Вам важко відмовити людям, коли вони вас про щось просять?
24. Ви часто намагаєтеся зробити людям послугу, якщо в них сталося лихо або неприємності?
25. Для себе ви робите що-небудь із більшим задоволенням, ніж для інших?
26. Ви прагнете зробити якнайбільше для інших людей?
27. Ви переконані, що найбільша цінність у житті — жити для інших людей?
28. Вам важко змусити себе зробити щось для інших?
29. Ваша характерна риса — безкорисливість?
30. Ви переконані, що турбота про інших часто шкодить собі?
31. Ви засуджуєте людей, які не вміють подбати про себе?
32. Ви часто просите людей зробити що-небудь через корисливі міркування?
33. Ваша характерна риса — прагнення допомогти іншим людям?
34. Ви вважаєте, що спочатку людина повинна думати про себе, а потім вже про інших?
35. Ви звичайно витрачаєте на себе багато часу?

36. Ви переконані, що не потрібно для інших сильно напружуватися?
37. Для себе у вас зазвичай не вистачає ні сили, ні часу?
38. Вільний час ви використовуєте тільки для своїх захоплень?
39. Ви можете назвати себе егоїстом?
40. Ви здатні зробити максимальне зусилля лише за гарну винагороду?

Частина II. Виявлення ступеня вираженості соціально-психологічних установок, спрямованих на «свободу - влада», «праця - гроші»

№ Питання Відповідь Та ні

- 1 Ви згодні, що найголовніше в житті - бути майстром своєї справи?
- 2 Ви найбільше цінуєте можливість самостійного вибору рішення?
- 3 Ваші знайомі вважають Вас владним людиною?
- 4 Ви згодні, що люди, які не вміють заробити гроші, не варті поваги?
- 5 Творча праця для Вас є головним насолодою в житті?
- 6 Основне прагнення у Вашому житті - свобода, а не влада і гроші?
- 7 Ви згодні, що мати владу над людьми - найбільш важлива цінність?
- 8 Ваші друзі заможні в матеріальному відношенні люди?
- 9 Ви прагнете, щоб все навколо Вас були зайняті захоплюючою справою?
- 10 Вам завжди вдається дотримуватися своїх переконань всупереч вимогам з боку?
- 11 Чи вважаєте Ви, що найважливіше якість для влади - це її сила?

- 12 Ви впевнені, що все можна купити за гроші?
- 13 Ви вибираєте друзів за діловими якостями?
- 14 Ви намагаєтеся не пов'язувати себе різними зобов'язаннями перед іншими людьми?
- 15 Ви відчуваєте почуття обурення, якщо хто-небудь не підкоряється Вашим вимогам?
- 16 Гроші куди надійніше, ніж влада і свобода?
- 17 Вам буває нестерпно нудно без улюбленої роботи?
- 18 Ви переконані, що кожен повинен мати свободу в рамках закону?
- 19 Вам легко змусити людей робити те, що Ви хочете?
- 20 Ви згодні, що краще мати високу зарплату, ніж високий інтелект?
- 21 В житті Вас тішить тільки відмінний результат роботи?
- 22 Найголовніше прагнення у Вашому житті - бути вільним?
- 23 Ви вважаєте себе здатним керувати великим колективом?
- 24 Чи є для Вас заробіток головним прагненням в житті?
- 25 Улюблена справа для Вас цінніше, ніж влада і гроші?
- 26 Вам зазвичай вдається відвоювати своє право на свободу?
- 27 Чи відчуваєте Ви спрагу влади, прагнення керувати?
- 28 Ви згодні, що гроші не пахнуть, і не важливо, як вони зароблені?
- 29 Навіть будучи на відпочинку, Ви не можете не працювати?

- 30 Ви готові багато чим жертвувати, щоб бути вільним?
- 31 Ви відчуваєте себе господарем у своїй родині?
- 32 Вам важко обмежити себе в коштах?
- 33 Ваші друзі і знайомі цінують Вас як фахівця?
- 34 Люди, які ущемляють Вашу свободу, викликають у Вас найбільше обурення?
- 35 Влада може замінити Вам багато інших цінностей?
- 36 Вам зазвичай вдається накопичити потрібну суму грошей?
- 37 Праця - найбільша цінність для Вас?
- 38 Ви впевнено і невимушено відчуваєте себе серед незнайомих людей?
- 39 Ви згодні ущемити свободу, щоб мати владу?
- 40 Найбільш сильне потрясіння для Вас - відсутність грошей?

Обробка отриманих результатів відбувається шляхом додавання відповідей «так» по горизонталі за таким зразком (зразок вірний для обох частин методики):

1.	5.	9.	13.	17.	21.	25.	29.	33.	37.
2.	6.	10.	14.	18.	22.	26.	30.	34.	38.
3.	7.	11.	15.	19.	23.	27.	31.	35.	39.
4.	8.	12.	16.	20.	24.	28.	32.	36.	40.

1. Сума відповідей «так» за першим рядком (запитання 1,5,9,13,17,21,25,29,33,37) – орієнтація на процес;
2. Сума відповідей «так» за другим рядком – орієнтація на результат;
3. Сума відповідей «так» за третім рядком – орієнтація на альтруїзм;

4. Сума відповідей «так» за четвертим рядком – орієнтація на егоїзм.

Для другої частини методики обчислення отриманих результатів відбувається так само:

1. Сума відповідей «так» за першим рядком – орієнтація на працю;
2. Сума відповідей «так» за другим рядком – орієнтація на свободу;
3. Сума відповідей «так» за третім рядком – орієнтація на владу;
4. Сума відповідей «так» за четвертим рядком – орієнтація на гроші.

Додаток В

«Методика для діагностики навчальної мотивації студентів (А. А. Реан і В. А. Якунін, модифікація Ц. Бадмаевой)»

Методика розроблена на основі опитувальника А. А. Реан і В.А.Якуніна. До 16 твердженнями вищеназваного опитувальника додані твердження, що характеризують мотиви навчання, виділені В. Г. Леонтьєвим, а також твердження, що характеризують мотиви навчання, отримані Н. Ц. Бадмаевой. Це комунікативні, професійні, навчально-пізнавальні, широкі соціальні мотиви, а також мотиви творчої самореалізації, уникнення невдачі і престижу.

Інструкція: Оцініть за 5-бальною системою наведені мотиви навчальної діяльності за значимістю для Вас: 1 бал відповідає мінімальній значущості мотиву, 5 балів - максимальної. тест

1. Вчуся, тому що мені подобається обрана професія.
2. Щоб забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності.
3. Хочу стати фахівцем.
4. Щоб дати відповіді на актуальні питання, що належать до сфери майбутньої професійної діяльності.
5. Хочу повною мірою використовувати наявні у мене задатки, здібності і схильності до обраної професії.
6. Щоб не відставати від друзів.
7. Щоб працювати з людьми, треба мати глибокі і всебічні знання.
8. Тому що хочу бути в числі кращих студентів.
9. Тому що хочу, щоб наша навчальна група стала кращою в інституті.
10. Щоб заводити знайомства і спілкуватися з цікавими людьми.
11. Тому що отримані знання дозволять мені добитися всього необхідного.
12. Необхідно закінчити інститут, щоб у знайомих не змінилася думка про мене, як здатному, перспективному людині.
13. Щоб уникнути осуду і покарання за погане навчання.
14. Хочу бути шанованою людиною навчального колективу.

15. Не хочу відставати від однокурсників, не бажаю опинитися серед відстаючих.

16. Тому що від успіхів в навчанні залежить рівень моєї матеріальної забезпеченості в майбутньому.

17. Успішно вчитися, скласти іспити на «4» і «5».

18. Просто подобається вчитися.

19. Потрапивши в інститут, вимушений вчитися, щоб закінчити його.

20. Бути постійно готовим до чергових занять.

21. Успішно продовжити навчання на подальших курсах, щоб дати відповіді на конкретні навчальні питання.

22. Щоб придбати глибокі і міцні знання.

23. Тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю за фахом.

24. Будь-які знання знадобляться в майбутній професії.

25. Тому що хочу принести більше користі суспільству.

26. Стати висококваліфікованим фахівцем.

27. Щоб дізнаватися нове, займатися творчою діяльністю.

28. Щоб дати відповіді на проблеми розвитку суспільства, життєдіяльності людей. 2

9. Мати добру репутацію у викладачів.

30. Домогтися схвалення батьків і оточуючих.

31. Вчуся заради виконання боргу перед батьками, школою.

32. Тому що знання надають мені впевненість в собі.

33. Тому що від успіхів в навчанні залежить моє майбутнє службове становище.

34. Хочу отримати диплом з гарними оцінками, щоб мати перевагу перед іншими.

Обробка і інтерпретація результатів тесту

- Шкала 1. Комунікативні мотиви: 7, 10, 14, 32.
- Шкала 2. Мотиви уникнення: 6, 12, 13, 15, 19.

- Шкала 3. Мотиви престижу: 8, 9, 29, 30, 34.
- Шкала 4. Професійні мотиви: 1, 2, 3, 4, 5, 26.
- Шкала 5. Мотиви творчої самореалізації: 27, 28.
- Шкала 6. Учбово-пізнавальні мотиви: 17, 18, 20, 21, 22, 23, 24.
- Шкала 7. Соціальні мотиви: 11, 16, 25, 31, 33.

При обробці результатів тестування необхідно підрахувати середній показник за кожною шкалою опитувальника.

